

Теруге:
Редактор

Д.Ақышев

«Экономикалық шолу» шығарылымының мазмұны №4 2008

№	Мақаланың атауы	Автор	Бөлімше	Көлемі, бет
Ақша-кредит саясатының дамуы				
1	Трансмиссиялық тетік моделін жетілдіру: банк жүйесіндегі депозиттер моделін енгізу	Қоңырбаева Б.М.	Зерттеу және статистика департаменті	12
Қаржы секторының жай-күйі және даму перспективалары				
2	Қаржы нарығының ірі сегменті ретінде банк секторының жағдайы	Нұрқанова А.М.	Ақмола филиалы	4
Экономика және қаржы нарығы: аймақтық аспектілер				
3	Астана қаласының 2008 жылғы қорытындылар бойынша депозит-кредит нарығы	Данченко Е.А.	Орталық филиалы	3
4	Қарағанды облысында эмиссия-касса жұмысын ұйымдастыру	Ислямов Ш.И	Қарағанды филиалы	2
5	Экономиканың нақты секторының мониторингі	Мергенбаева Б.Т.	Павлодар филиалы	2
6	Төлем карточкасын қолдану	Нүкешов Д.Р..	Павлодар филиалы	3
Тарихи анықтамалық				
7	Ұлттық Банктің монеталары – Қазақстанның өткен күндерінің нышаны	Ыбыраева А.	Атырау филиалы	2
Проблемалар мен пайымдаулар				
8	Әлемдік экономикалық қоғамдастықтың Қазақстанның бәсекелестік қабілетін бағалауы	Досқалиева С.С.	Зерттеу және статистика департаменті	4
9	Исламдық қаржыландыру негіздері	Талқанбаева И.К.	Зерттеу және статистика департаменті	5
10	Ислам қаржыландыру әдістерін Қазақстан қаржы жүйесіне енгізудің алғышарттары	Бижігіт А.Г.	PhD бағдарламасының докторанты Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ	3
Семинарлар. Кеңестер. Конференциялар				
11	Банк саласындағы мемлекеттік тіл аспектілері	Салқұлова Г.К.	Батыс Қазақстан филиалы	2
12	АТ-технологиялар бойынша конференцияларға және семинарларға қатысу	Ермағамбетова А.Б.	Ақпарат технологиясы департаменті	2
Барлығы				44

Трансмиссиялық тетік моделін жетілдіру: банк жүйесіндегі депозиттер моделін енгізу

Қоңырбаева Б.М., Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Зерттеу және статистика департаментінің экономикалық зерттеулер басқармасының сарапшысы

Осы жазбада ақша-кредит саясатының трансмиссиялық тетік моделін одан әрі жетілдірудің нәтижелері келтіріледі. Трансмиссиялық тетік моделінің соңғы инновациясы оған резиденттердің Қазақстанның банк жүйесіндегі депозиттерінің теңдеуін (бұрын қарастырылған тиісті экзогенді айнымалының орнына) енгізу болып табылады.

Трансмиссиялық тетік моделінде кредиттік арнаға ерекше мән беріледі, себебі орталық банк дәл осы арна арқылы ақша ұсынысын бақылай алады. Алайда, ақша ұсынысы толығымен орталық банкке тәуелді емес (орталық банк банктерді басқа экономикалық агенттер олардан алуға дайын ақшадан көбірек ақша алуға мәжбүрлей алмайды). Осылайша, ақша ұсынудың тәртібі басқа макроэкономикалық факторлардан тәуелді және ақша ұсынысын анықтау үшін банк саласын модельдеу қажет.

Банк жүйесінің негізгі қызмет салалары кредиттік және депозиттік қызмет болып табылады. Ал бұл қызметтің негізгі көрсеткіштері – кредиттердің және депозиттердің көлемі. Сондықтан трансмиссиялық тетік моделіндегі банк жүйесінің депозиттері мен кредиттері экзогенді көрсеткіштер емес, эндогенді көрсеткіштер болуы тиіс.

Трансмиссиялық тетік моделінің бүгінгі күнгі қолданыстағы нұсқасында кредиттер эндогенді, ал депозиттер экзогенді көрсеткіш болып табылады.

Осы жұмыстың мақсаты трансмиссиялық тетік моделіне депозиттердің теңдеуін енгізу болып табылады.

1. Банк жүйесі депозиттерінің деңгейіне ықпал ететін факторлар.

Тиімді жұмыс істеп тұрған нарықтар және банк жүйесі экономикалық агенттердің айтарлықтай жинақ ақшасын шоғырландыруға, «сырттан» қаражат тартуға және оларды инвестицияларға түрлендіруге мүмкіндік береді. Ақша активтерінің жинақталған сомасы мемлекеттің инвестициялық әлеуетін құрайды және инвестициялар ретінде белсенді түрде экономикаға тартылады. Зерттеушілердің банк жүйесінің депозиттерін болжауға деген қызығушылығы елдің экономикалық өсуін қамтамасыз етудің басты алғышарты ретіндегі депозиттік базаның атқаратын рөлімен түсіндіріледі.

Қазіргі уақытта экономикалық ғылымда халықтың жинақ ақшаға қатысты мінез-құлқын түсіндіруге бағытталған бірқатар теориялар бар. Оларға халықтың белгілі бір нысандардағы кіріс деңгейін айқындаушы фактор ретінде қарастыратын Кейнстің абсолюттік кіріс теориясы, Фридманның перманенттік теориясы, Андо мен Модильянидің өмірлік цикл теориясы, жинақ ақшаның әлеуметтік табиғаты туралы Калдор теориясы жатады.

Бірақ кіріс жинақ ақшаға ықпал ететін бірден-бір фактор болып табылмайды. Қазіргі заманғы теориялар сондай-ақ факторлар ретінде байлық факторын, тауарлар мен көрсетілетін қызметтер бағасының деңгейін, бағаның көтерілуінен (немесе төмендеуінен) күтілетіндерді, пайыздар ставкасын, ұлттық валюта бағамының өзгеруін және басқаларын қарастырады.

Біз банк жүйесі депозиттерінің моделін құру үшін мынадай факторларды тандап алдық.

Халықтың кіріс деңгейі факторы. Халықтың кірісін негізінен 2 құрамдасқа бөлуге болады: жалақы және кәсіпкерлік қызметтен түсетін кіріс. Белгілі бір дәрежеде теріс екендігін мойындай отырып, банктердегі жинақ ақша негізінен жалақының есебінен жасалады, ал кәсіпкерлік қызметтен түсетін кірістер өндіріске қайта инвестицияланады деп санауға болады. Бұл жағдай байлық факторы (жылжымайтын мүлік, қаржылық және басқа активтер) неғұрлым көбірек болған сайын, кірістің кез келген деңгейіндегі жинақ ақша шамасының солғұрлым азырақ болатыны туралы белгілі жағдаймен үндеседі. Сондықтан

банк жүйесіндегі жинақ ақшаның деңгейін айқындайтын бірінші фактор ретінде жұмыс бабында ел бойынша орташа жалақының деңгейі қарастырылады. «Жалақы – депозиттер» байланысының оң екендігі айқын.

Пайыздық ставкалар факторы. Экономикалық теория постулаттарының бірі үй шаруашылықтарының басқа да тең жағдайларда үнемдеуге емес, тұтынуға бейім тұратынын айтады. Сондықтан, егер үнемдегені үшін жеткілікті сыйақы алатын болса, тұтынушылар үнемдейтін болады. Сондай-ақ осы көрсеткіштердің арасындағы статистикалық байланыс та оң болады: пайыз ставкасы неғұрлым жоары болса, ақша қаражаты да солғұрлым көбірек үнемделетін болады.

Жеке тұлғалардың депозиттері бойынша мерзімдері бойынша, сол сияқты валюта түрлері бойынша да әр түрлі көптеген сыйақы ставкалары бар. Бұл ставкалардың арасында кредиттер бойынша ставкалардың арасындағы сияқты, белгілі бір корреляциялық байланыстар бар. Және де, эконометриялық модель үшін көрсеткіштердің мәндері емес, статистикалық өзара байланыстар маңызды болғандықтан, модельде олардың банк жүйесіндегі депозиттермен жеткілікті түрде тұрақты корреляциялық байланыстарды көрсететін кез келгенін қарастыруға тырысуға болады (белгілі бір статистикалық талаптар орындалған жағдайда). Трансмиссиялық модельдің қазіргі бар бөлігінде заңды тұлғаларға теңгемен берілген кредиттер бойынша ставканың моделі жасалып отырғандықтан, ол банк жүйесіндегі депозиттердің пайыздық факторының рөліне негізгі үміткер болып табылады.

Экономикалық өсу факторы. Экономикалық өсу халықтың ақшалай кірісінің өсуіне, яғни депозиттердің өсуіне ықпалын тигізеді деп санау өзінен-өзі түсінікті. Жалпы ішкі өнім экономикалық өсу сипаттамаларының бірі болып табылады. Ол сондай-ақ банк жүйесінің депозиттерімен оң статистикалық байланыста болады.

Тауарлар мен көрсетілетін қызметтер бағасы деңгейінің өзгеру факторы. Егер тауарлар мен көрсетілетін қызметтердің бағасы көтерілу үрдісін бастан кешсе (ақша құнсызданса), онда оны сақтап отырудың пайдасы болмайды және халық тұтынуды ұлғайтып, тиісінше, ақша жинақтауды азайта бастайды. Баға деңгейінің өзгеру көрсеткіші инфляция болып табылады. Депозиттер мен инфляцияның байланысы жағымды болмайды.

Инфляциялық күтулер факторы. Инфляциялық күтулер – өндірушілер мен тұтынушылар, сатушылар мен сатып алушылар соған сүйене отырып өздерінің болашақ ақша және баға саясатын құратын, кірістерді, пайданы, кредиттерді бағалайтын, инфляцияның болжамданатын деңгейі. Осылайша, инфляциялық күтулер инфляцияның қалыптасуына ықпал ете алады. Бағалардың өсуін күту депозиттердің деңгейі үшін маңызды фактор болып табылады, себебі олар ағымдағы шығыстарға және жинақ ақшаға ықпалын тигізуі мүмкін. Және керісінше, бағаның күтілетін төмендеуі және тауарлар ұсынысының өсуі тұтынушыларды жинақ ақшаны ұлғайтуға ынталандырады.

Инфляциялық болжамдарды түрлі тәсілдермен құруға болады. Бейімделме болжамдар теориясын пайдаланған кезде, инфляция оның алдыңғы мәндеріне сүйене отырып құрылады, рационалды күтулер теориясын пайдаланған кезде, инфляция оның алдыңғы кезеңдегі салмақталған жиынтығы ретінде және алдағы кезеңге арналған, модельмен үйлесімді инфляция болжамына сүйене отырып құрылады.

Бұл еңбекте инфляциялық күтулерді модельдеу кезінде инструменталды айнымалы ретінде әлемдік мұнай бағасын алып, инструменталды тәсілді¹ пайдалану ұсынылады. Осы тәсілді қолдану қазіргі уақытта Қазақстанда бензин бағасының өзгеруін күту арқылы инфляцияның мұнай бағасынан жанама түрде оң тәуелділігін көрсететін, айқын байқалатын «әлемдік мұнай бағасы → бензин бағасы → инфляция» тәуелділігінің болуымен түсіндіріледі. Осы фактор кезінде белгі бір текті емес.

¹ Инструменталды тәсіл – бір айнымалыны онымен байланысқан басқа айнымалының өлшеуі қиынырақ айнымалысымен ауыстыру.

Бір жағынан, мұнай бағасы неғұрлым жоғары болған сайын, бензин бағасының солғұрлым жоғарылауы күтіледі, күтілетін инфляция да жоғары болады және жинақ ақшаға деген ынта солғұрлым төмен болады (жағымсыз байланыс).

Екінші жағынан, мұнай бағасы неғұрлым жоғары болған сайын, елге солғұрлым көбірек экспорттық түсім түседі, ал мұның өзі теңгені жинақтауға деген ынтаны арттыра отырып, теңгені күшею жағына (оң байланыс) итермелейді.

Айырбастау бағамы факторы. Ұлттық валютаның айырбастау бағамының өзгеруі салыстырмалы бағалардың өзгеруі, қаржы делдалдары баланстарының өзгеруі және импорттық тауарлар құнының өзгеруі арқылы баға деңгейінің өсуіне ықпал етуі мүмкін. Мұның өзі депозиттерге деген сұраныс пен ұсынысты өзгертуі мүмкін. Қай факторлардың басым болуына қарай, «депозиттер-айырбастау бағамы» корреляциялық байланыс оң болуы да, сол сияқты теріс болуы да мүмкін.

Мәселен, жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, банк жүйесі депозиттерінің (DEPOZITINBWU) теңдеуі үшін бастапқы факторлар ретінде мынадай макроэкономикалық көрсеткіштер таңдалды:

- тоқсандағы орташа алғандағы теңгенің АҚШ долларына қатысты номиналдық айырбас бағамы (EXRATE),
- заңды тұлғаларға теңгемен берілген кредиттер бойынша кезең аяғындағы ставка (KREDTENURRATE),
- тоқсандағы жалпы ішкі өнімнің көлемі (GDP),
- жылдық есептеудегі тоқсандық инфляция (желтоқсан желтоқсанға қарағанда) – INF,
- әлемдік мұнай бағасының кезең аяғындағы деңгейі (oilpriceworld),
- ел бойынша орташа алғандағы айлық жалақы (wage).

Деректерді алдын ала талдау 1-қосымшада келтірілген.

2. Депозиттердің эконометриялық моделі.

Құрылған модель 1-кестеде келтіріліп отыр, мұнда мынадай белгілеулер қабылданды:

DLOG – логарифмнің бірінші айырмасының операторы,

D – бірінші айырманың операторы.

DUMMY2006Q4 – 2006 жылғы 4-тоқсанда 1-ге және басқа нүктелерде 0-ге тең жалған айнымалы.

1-кесте

Dependent Variable: DLOG(DEPOZITINBWU)				
Method: Least Squares				
Date: 09/19/08 Time: 12:01				
Sample: 1997Q4 2008Q2				
Included observations: 43				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
DLOG(DEPOZITINBWU(-2))	0.253078	0.113222	2.235228	0.0321
INF(-3)	-0.012974	0.005406	-2.400071	0.0220
DLOG(KREDTENURRATE(-1))	0.562901	0.119924	4.693812	0.0000
D(DLOG(GDP(-1)))	0.157659	0.050829	3.101768	0.0039
D(DLOG(WAGE(-3)))	0.151240	0.077288	1.956833	0.0586
DLOG(EXRATE(-2))	0.530689	0.162766	3.260441	0.0025
DLOG(OILPRICEWORLD(-4))	0.158280	0.079265	1.996841	0.0539
DUMMY2006Q4	0.232056	0.064528	3.596187	0.0010
C	0.087802	0.015487	5.669245	0.0000

R-squared	0.693857	Mean dependent var	0.088256
Adjusted R-squared	0.621823	S.D. dependent var	0.095878
S.E. of regression	0.058961	Akaike info criterion	-2.640114
Sum squared resid	0.118198	Schwarz criterion	-2.271490
Log likelihood	65.76244	F-statistic	9.632379
Durbin-Watson stat	1.483621	Prob(F-statistic)	0.000001

Жүргізілген статистикалық тестілер автокорреляция (2-қосымша), сериялы корреляция (3-қосымша), гетероскедастикалық (4-қосымша) бар екендігін көрсетпейді. Қалдықтардың қалыпты екендігіне жүргізілген тест асимметрия коэффициентін skewness 0,08 көрсетеді, жоғарғы шектік көрсеткіш kurtosis 2,65-ке тең, бұл тиісті қалыпты бөлудің стандартты көрсеткіштеріне (0 және 3) жақын.

Сондай-ақ теңдеу үшін регрессияның тұрақтылығын тексеретін, яғни жаңа деректер қосқан кездегі теңдеулер коэффициенттерінің тұрақтылығын (5-қосымша) бағалайтын тестілер де (рекурсивті тестілер, CUSUM және рекурсивті коэффициенттер) жүргізілді.

Депозиттердің теңдеуі пайыздық ставка бойынша (0,56) және айырбастау бағамы бойынша (0,53) банк жүйесіндегі депозиттердің жоғары икемділік коэффициенттерін, экономикалық өсу, жалақы және мұнай бағасы бойынша бірқалыпты икемділікті (шамамен 0,15-тен) көрсетеді. Сондай-ақ депозиттер көлемінің белгілі бір инерциялылығы бар (алдыңғы мәндерден тәуелділік) бар. Инфляцияның депозиттердің көлеміне тигізетін тікелей ықпалы шамалы.

1-ҚОСЫМША

Айнымалыларды алдын ала талдау

Осы қосымшаның 1-тармағында айнымалылардың тұрақсыздығына жүргізілген тестілердің нәтижелері келтіріледі, 2-тармағында эндогенді және экзогенді айнымалылар арасындағы корреляция талданады, 3-тармағында деректерде тренд және маусымдылық болуы тексеріледі.

1. Айнымалылардың тұрақсыздығына тестілер

Көптеген экономикалық, уақыт бойынша қатарларға тән тұрақсыздықты бейтараптандыру үшін, депозиттер теңдеулеріне бастапқы факторлардың өзі емес, бірінші айырмаларының және олардың логарифмінің суперпозициясы болып табылатын олардың кейбір функциялары кіргізілді. Мәселен, теңдеуде $DLOG(DEPOZITINBWU(-2))$, $INF(-3)$, $DLOG(KREDTENURRATE(-1))$, $D(DLOG(GDP(-1)))$, $D(DLOG(WAGE(-3)))$, $DLOG(EXRATE(-2))$, $DLOG(OILPRICEWORLD(-4))$ айнымалылары кездеседі делік.

Бұл айнымалылардың тұрақсыздығын тексеру үшін, олар үшін жаңа мәндер енгізілікті¹.

$DLOGDEPOZITINBWU_2 = DLOG(DEPOZITINBWU(-2)) (\equiv Y)$

$INF_3 = INF(-3) (\equiv X1)$,

$DLOGKREDTENURRATE_1 = DLOG(KREDTENURRATE(-1)) (\equiv X2)$,

$dDLOGGDP_1 = d(DLOG(GDP(-1))) (\equiv X3)$,

$DDLOGWAGE_3 = D(DLOG(WAGE(-3))) (\equiv X4)$,

$DLOGEXRATE_2 = DLOG(EXRATE(-2)) (\equiv X5)$,

$DLOGOILPRICEWORLD_4 = DLOG(OILPRICEWORLD(-4)) (\equiv X6)$,

Осы айнымалылар бойынша тұрақсыздық жөніндегі ADF-тестілер олардың әрқайсысы үшін тұрақсыздықтың бар екендігін жоққа шығарады (II.1-кесте). III.1-кесте.

Null Hypothesis: DLOGDEPOZITINBWU_2 has a unit root				
Exogenous: Constant				
Lag Length: 1 (Automatic based on SIC, MAXLAG=11)				
			t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic			-4.830664	0.0002
Test critical values:	1% level		-3.525618	
	5% level		-2.902953	
	10% level		-2.588902	
Null Hypothesis: INF_3 has a unit root				
Exogenous: Constant				
Lag Length: 0 (Automatic based				
			t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic			-6.328580	0.0000
Test critical values:	1% level		-3.555023	
	5% level		-2.915522	
	10% level		-2.595565	
Null Hypothesis: DLOGKREDTENURRATE_1 has a unit root				
Exogenous: Constant				
Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=10)				
			t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic			-6.856020	0.0000
Test critical values:	1% level		-3.568308	
	5% level		-2.921175	
	10% level		-2.598551	

¹ Жақшада 2-қосымшада пайдаланылған баламалы, қысқаша ықшамдаулар берілген.

Null Hypothesis: DLOGOILPRICEWORLD_4 has a unit root				
Exogenous: Constant				
Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=11)				
			t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic			-6.682684	0.0000
Test critical values:	1% level		-3.527045	
	5% level		-2.903566	
	10% level		-2.589227	
Null Hypothesis: DDLOGWAGE_3 has a unit root				
Exogenous: Constant				
Lag Length: 2 (Automatic based on SIC, MAXLAG=11)				
			t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic			-25.78248	0.0001
Test critical values:	1% level		-3.530030	
	5% level		-2.904848	
	10% level		-2.589907	
Null Hypothesis: DLOGEXRATE_2 has a unit root				
Exogenous: Constant				
Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=10)				
			t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic			-5.825390	0.0000
Test critical values:	1% level		-3.568308	
	5% level		-2.921175	
	10% level		-2.598551	
Null Hypothesis: DDLOGGDP_1 has a unit root				
Exogenous: Constant				
Lag Length: 2 (Automatic based on SIC, MAXLAG=11)				
			t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic			-21.35948	0.0001
Test critical values:	1% level		-3.527045	
	5% level		-2.903566	
	10% level		-2.589227	

2. Эндогенді және экзогенді айнымалылар арасындағы корреляцияны талдау.

П1.2-кесте

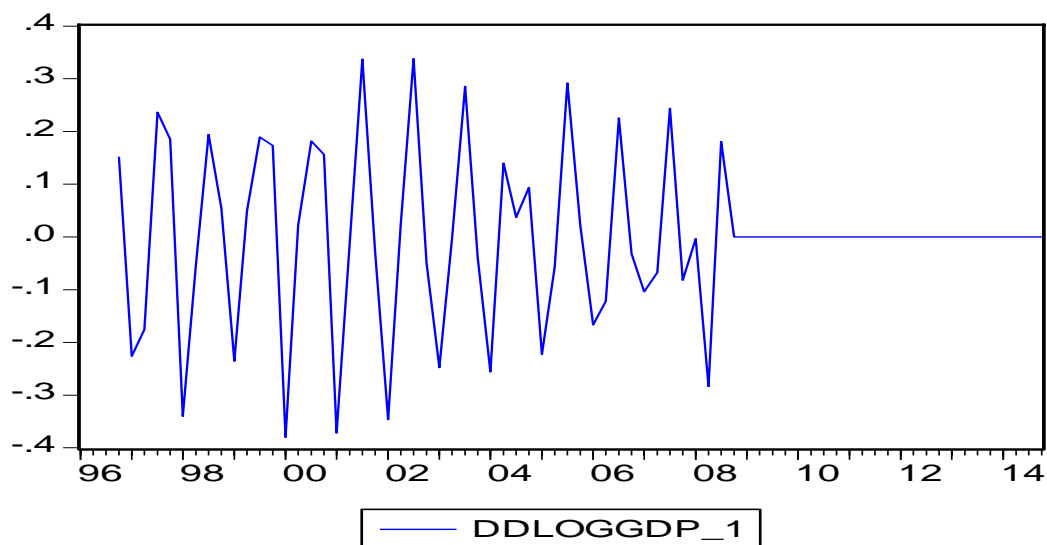
	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6
Y	1,00	0,13	-0,54	-0,26	-0,12	0,28	-0,07
X1	0,13	1,00	-0,28	0,08	0,10	-0,13	0,35
X2	-0,54	-0,28	1,00	0,13	-0,19	-0,15	0,05
X3	-0,26	0,08	0,13	1,00	-0,15	0,08	0,10
X4	-0,12	0,10	-0,19	-0,15	1,00	-0,09	0,28
X5	0,28	-0,13	-0,15	0,08	-0,09	1,00	-0,29
X6	-0,07	0,35	0,05	0,10	0,28	-0,29	1,00

П1.2-кестесінен экзогенді айнымалылардың арасында шын мәнісінде жұп корреляция жоқ екендігін, алайда эндогенді айнымалы мен үш экзогенді айнымалының (инфляцияның, жалақының және мұнай бағасының) арасында осы экзогенді айнымалыларды модельге

кіргізіп, формальды негіздеме беру үшін жұп корреляцияның едәуір төмен екендігін көруге болады. Дегенмен, біз осы мәтінде берілген мазмұнды экономикалық негіздемелерге сүйене отырып, оларды модельде қалдырдық.

3. Трендті және маусымдылықты тексеру. Айнымалылардың графиктерін көзбен шолғанда, оларда маусымдылық пен трендтің жоқ екендігі көрінеді¹ (П.1-сурет).

П1-сурет

¹ Мәтінді қысқарту үшін талдау бір айнымалы бойынша берілді, басқалары дәл сондай нәтиже береді.

2-ҚОСЫМША

Автокорреляцияның болуы жөніндегі тестілер (Q-статистика)

Date: 09/19/08 Time: 15:15				
Sample: 1997Q4 2008Q2				
Included observations: 43				
	AC	PAC	Q-Stat	Prob
1	0.226	0.226	2.3482	0.125
2	0.071	0.021	2.5846	0.275
3	-0.044	-0.067	2.6763	0.444
4	-0.320	-0.315	7.7527	0.101
5	0.070	0.244	8.0035	0.156
6	-0.056	-0.113	8.1696	0.226
7	0.087	0.115	8.5736	0.285
8	0.192	0.055	10.609	0.225
9	-0.009	0.025	10.613	0.303
10	-0.035	-0.156	10.686	0.382
11	-0.294	-0.212	15.903	0.145
12	-0.162	0.038	17.550	0.130
13	-0.046	-0.029	17.688	0.170
14	-0.050	-0.063	17.853	0.214
15	0.050	-0.104	18.024	0.261
16	-0.000	0.056	18.024	0.323
17	0.074	0.054	18.427	0.362
18	0.202	0.247	21.593	0.251
19	0.108	0.092	22.532	0.259
20	-0.053	-0.153	22.767	0.300

3-ҚОСЫМША

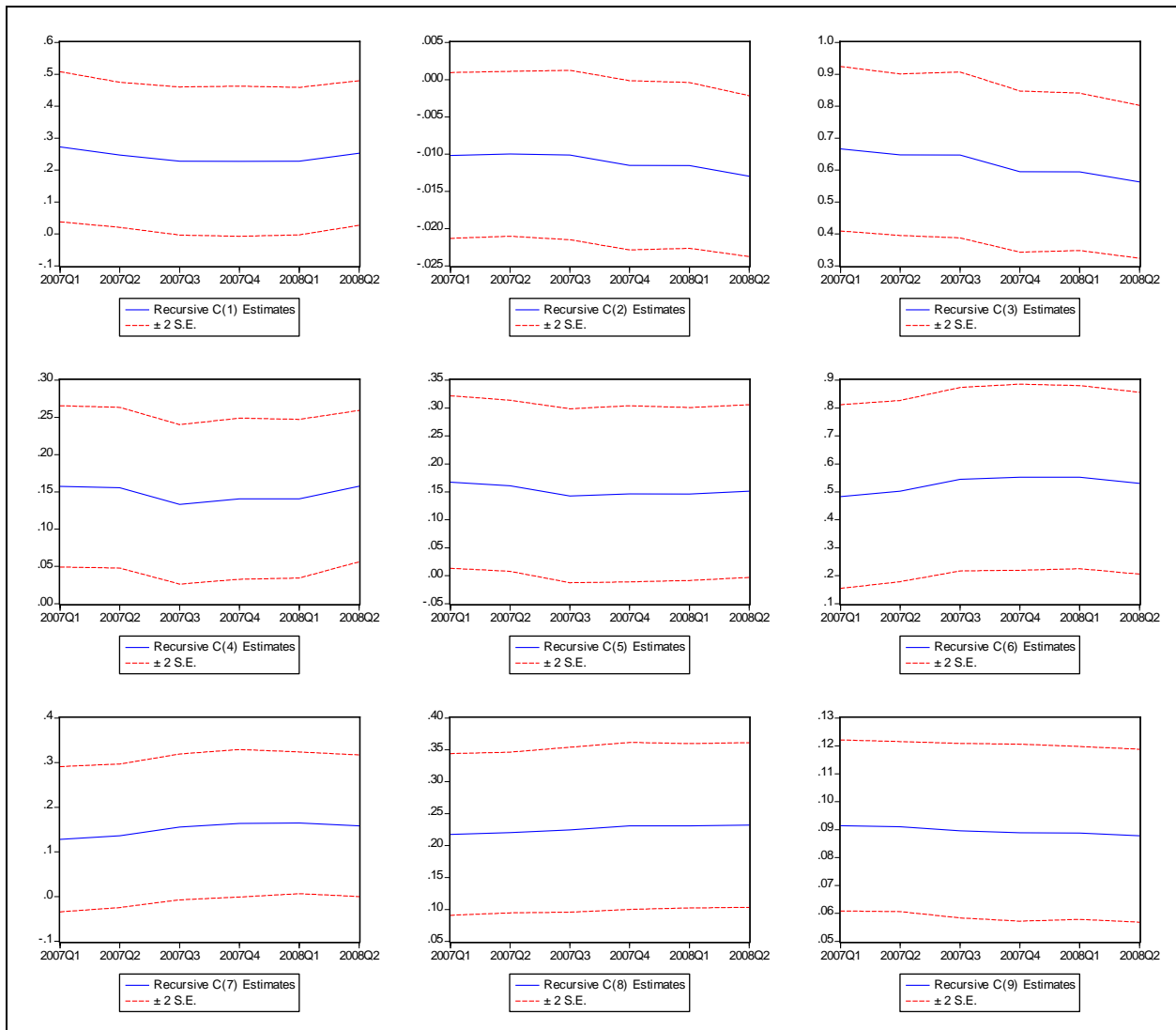
Лагранж көптік корреляциясының болуына тестілер

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:				
F-statistic	1.674353	Prob. F(4,30)	0.181918	
Obs*R-squared	7.847656	Prob. Chi-Square(4)	0.097321	
Test Equation:				
Dependent Variable: RESID				
Method: Least Squares				
Date: 09/19/08 Time: 15:22				
Sample: 1997Q4 2008Q2				
Included observations: 43				
Presample missing value lagged residuals set to zero.				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
DLOG(DEPOZITINBWU(-2))	0.077849	0.136774	0.569175	0.5735
INF(-3)	-0.001379	0.005419	-0.254494	0.8009
DLOG(KREDTENURRATE(-1))	2.13E-05	0.120591	0.000177	0.9999
D(DLOG(GDP(-1)))	0.021286	0.052025	0.409143	0.6853
D(DLOG(WAGE(-3)))	0.021213	0.076211	0.278343	0.7827
DLOG(EXRATE(-2))	-0.050215	0.161525	-0.310880	0.7580
DLOG(OILPRICEWORLD(-4))	-0.024481	0.082535	-0.296608	0.7688
DUMMY2006Q4	-0.041081	0.065378	-0.628364	0.5345
C	-0.000250	0.016186	-0.015451	0.9878
RESID(-1)	0.217369	0.185156	1.173975	0.2496
RESID(-2)	-0.005782	0.223775	-0.025840	0.9796
RESID(-3)	0.022541	0.193163	0.116692	0.9079
RESID(-4)	-0.421485	0.202413	-2.082307	0.0459
R-squared	0.182504	Mean dependent var	-1.45E-17	
Adjusted R-squared	-0.144495	S.D. dependent var	0.053049	
S.E. of regression	0.056753	Akaike info criterion	-2.655576	
Sum squared resid	0.096626	Schwarz criterion	-2.123120	
Log likelihood	70.09488	F-statistic	0.558118	
Durbin-Watson stat	1.796813	Prob(F-statistic)	0.857474	

Уайт гетероскедастикасының болуына тестілер

White Heteroskedasticity Test:				
F-statistic	0.992979	Prob. F(15,27)		0.488671
Obs*R-squared	15.28765	Prob. Chi-Square(15)		0.430903
Test Equation:				
Dependent Variable: RESID^2				
Method: Least Squares				
Date: 09/19/08 Time: 15:23				
Sample: 1997Q4 2008Q2				
Included observations: 43				
Collinear test regressors dropped from specification				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.003517	0.001721	2.043510	0.0509
DLOG(DEPOZITINBWU(-2))	0.004006	0.011336	0.353401	0.7265
(DLOG(DEPOZITINBWU(-2)))^2	-0.034171	0.050946	-0.670737	0.5081
INF(-3)	-0.000935	0.000902	-1.036664	0.3091
INF(-3)^2	9.36E-05	8.54E-05	1.095870	0.2828
DLOG(KREDTENURRATE(-1))	0.002867	0.009463	0.302953	0.7642
(DLOG(KREDTENURRATE(-1)))^2	-0.000566	0.047759	-0.011852	0.9906
D(DLOG(GDP(-1)))	0.001410	0.003573	0.394671	0.6962
(D(DLOG(GDP(-1))))^2	-0.012353	0.019544	-0.632065	0.5327
D(DLOG(WAGE(-3)))	-0.004048	0.007054	-0.573855	0.5708
(D(DLOG(WAGE(-3))))^2	0.063653	0.041595	1.530289	0.1376
DLOG(EXRATE(-2))	-0.039896	0.030777	-1.296270	0.2059
(DLOG(EXRATE(-2)))^2	0.080059	0.079653	1.005098	0.3238
DLOG(OILPRICEWORLD(-4))	0.003153	0.005079	0.620773	0.5400
(DLOG(OILPRICEWORLD(-4)))^2	0.006888	0.025130	0.274088	0.7861
DUMMY2006Q4	-0.009008	0.004650	-1.937261	0.0632
R-squared	0.355527	Mean dependent var		0.002749
Adjusted R-squared	-0.002514	S.D. dependent var		0.003571
S.E. of regression	0.003576	Akaike info criterion		-8.150545
Sum squared resid	0.000345	Schwarz criterion		-7.495214
Log likelihood	191.2367	F-statistic		0.992979
Durbin-Watson stat	2.692040	Prob(F-statistic)		0.488671

Көэффициенттер тұрақтылығына тест (рекурсивтік коэффициенттер)

6-ҚОСЫМША**Модельдің болжамдық қасиеттерін бағалау.**

Жол берілетін аралықтағы (0,1), біздің мысалымызда 0,09-ға тең өсімдер болжамы қатесінің орташа квадраттық мәнінің салыстырмалы төмен деңгейі (Тейл коэффициенті) құрылған модельдің көмегімен жасалған болжамдардың жарамдылығын көрсетеді. Дегенмен, құрамдастарға бөлу онда 0,58 мәнін қабылдайтын жүйелі қате, Bias Proportion, және 0,42 мәнін қабылдайтын дисперсиялы құрамдас, Variance Proportion, үлесінің жоғары екендігін көрсететінін атап өткен жөн. Тиісінше ковариантты құрамдас, Covariance Proportion, 0-ге тең. Яғни, байқалып отырған болжам қатесінде ең көп үлес орташа болжамның нақты орташа актуалды сериядан және болжам вариациясының ағымдағы сериялар вариациясынан ауытқуына тиесілі. Бұл ретте жүйелі емес болжамдық қателер 0-ге тең.

Қаржы нарығының ірі сегменті ретінде банк секторының жағдайы

*А.М. Нұрқанова, «ҚР Ұлттық Банкі» ММ Ақмола филиалы
жиынтық- экономикалық бөлімнің бас маманы-экономисі*

Әлемдік қаржы дағдарысының салдарлары отандық ЕДБ қызметінде әлсіз тұстарын «ашып берді» және әсіресе активтер сапасына қатысты проблемаларды бетке шығарды. Күткендегідей, кредит портфелі сапасының нашарлауы, соған барабар өтімділік тапшылығы қаржы секторының элементін құрайтын банк секторының тұрақты жұмыс істеуіне және даму перспективасына ықпал ететін басымды факторлар болып табылады.

Өткен кезеңдерге тән кредиттеу өсімінің жоғары деңгейі мейлінше қалыпты қарқынмен ауысты, ол өз кезегінде елдегі қаржы қатынастарының даму деңгейіне ықпал етпей қоймады.

Сыртқы нарықтардағы қорландыру жөніндегі шарттардың қатайтылуы банктер тарапынан кредиттеу шарттарын күшейту түрінде қаржы секторын ішкі тұтынушылардың қызметтеріне және олардың пайыздық ставкаларды көтерулеріне қатысты өз кезегінде жауапты шараларға жеткізді. Қатайту жағына қарай кредиттеу стандарттарының өзгерістері қаржы секторының кредит белсенділігінің төмендеуіне әкелді.

Сырттан ресурстар тарту деңгейінің төмендеуі және банктер тарапынан ішкі экономиканы қорландырудың қысқаруы кредиттеу деңгейі және халықтың жинақ ақшасы, сондай-ақ экономиканы монетизациялау деңгейі арасындағы алшақтықтың қысқаруына елеулі ықпал етті. Осы үрдіс экономиканың ішкі көздерінің есебінен ресурстар тартудың және орналастырудың арақатынасын теңестіруде дұрыс көрінуге тиісті.

Қазақстандық банк жүйесінде қалыптасқан күрделі жағдайлар өз кезегінде келешекте олардың негізгі өсу факторларын анықтау бойынша жаңа мүмкіндіктер мен пікірлер қалыптастырады. Бұл бірінші кезекте ресурстық базаны одан әрі қарай түрлендіру, менеджмент тәуекелді басқару жүйесін жетілдіру және корпоративті басқарудың халықаралық қағидаттары негізінде басқару сапасын арттыру сияқты даму бағыттарына қатысты болуға тиісті.

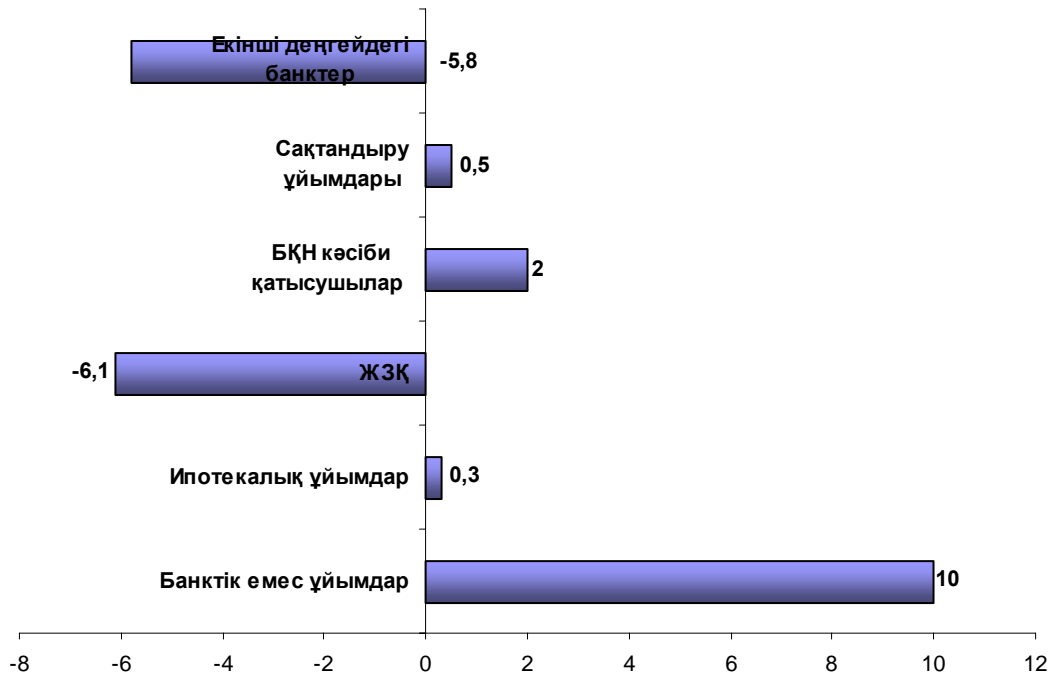
Соңғы жылдары арзан шетел капиталының ағыны базасында шапшаң дамыған Қазақстанның банк секторы 2007 жылғы қазаннан бастап 2008 жылғы қазан бойына басқа қаржы институттарына қатысты активтер өсуінің ең төменгі қарқынын көрсетті, ол қаржы секторындағы активтер үлесінің төмендеуінен көрінді. Сонымен бірге, қарастырылып отырған кезеңде активтер өсуінің ең жоғары қарқыны банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың активтері бойынша қалыптасып, қаржы секторының активтерінде өз үлесін ұлғайта отырып, 3 есеге дерлік өскен болатын. Бұған олардың арасында бірден-бір акционері мемлекет болып табылатын ұйымдардың болуы себепші болды, олар Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық даму тұрақтылығын қамтамасыз ету бойынша мемлекеттің бірінші кезекті іс-әрекеттері шеңберінде экономиканың басым салаларын, шағын және орта бизнестің субъектілерін қаржылық қолдау жөніндегі шараларды іске асыру мақсатында мемлекеттің тарапынан капиталдандыруды ұлғайту арқылы тұрақсыздық кезеңінде өз қызметтерін белсенді кеңейте алды.

Қаржы секторын дамуының талдауы 2005 жылдан бастап банк секторы және зейнетақы қызметтері секторы активтерінің үлестерінің төмендегенін, сол уақытта банктік емес, сақтандыру және бағалы қағаздарға кәсіби қатысушылар секторларының үлестерінің ұлғайғанын көрсетеді (1-кесте). Қаржы секторы активтерінің құрылымында банк секторы үлесінің тарылуына қарамастан, банк секторының мәнділік дәрежесі елдің қаржы секторы үшін жоғары болып қалуда, ол сондай-ақ банктердің корпоративтік облигациялар нарығына қатысуынан көрінеді, бұрын да корпоративтік облигациялар шығарылымының жалпы

санының едәуір бөлігін немесе 2008 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша 35%-дан астамын ЕДБ жүзеге асырған болатын. Бұл ретте жалпы көлемінің жартысынан астамы қаржылық емес сектор ұйымдарының және басқа инвесторлардың портфельдерінде тұр.

1-кесте

01.01.2005-01.10.2008 жж. Қаржы секторында активтер үлестерінің өзгерісі

Қаржы секторында шоғырланудың мейлінше жоғары дәрежесі зейнетақы қызметтерінде және банк секторында байқалды, сақтандыру секторында оның деңгейі төмендеді. Қаржы секторының институционалдық құрылымына қатысты айтсақ, қаржы секторының құрылымы 2008 жыл ішінде сақтандыру және бағалы қағаздарға кәсіби қатысушылар секторында субъектілер айтарлықтай ұлғайды.

Жаһандық тұрақсыздық банк секторының негізгі көрсеткіштерінің өсу қарқынының әсіресе, соңғы жылдары өсу қарқынының шапшандығын көрсеткен оның кредит портфелінің қысқаруына себепші болды. Сонымен, 01.10.2007 жылдан бастап 01.10.2008 жыл кезеңінде банктердің кредит портфельдері іс жүзінде тек 4,5% ұлғайып 2007 жылғы деңгейде қалды. Бұл ретте жылжымайтын мүлік және құрылыс секторларында, сондай-ақ банк ресурстары есебінен тұрақтылық жағдайында едәуір деңгейде өз бизнестерін қолдаған және соңғы жылдары елде экономикалық өсімнің алға жылжытушы факторлары болып табылған шағын кәсіпкерлік субъектілерін кредиттеу көлемі едәуір төмендеді. Істің мұндай жағдайы экономикалық белсенділікке және олардың ЕДБ алдындағы міндеттемелеріне қызмет көрсету қабілеттеріне де әсер етпей қоймады. Сондай-ақ займшылардың төлем тәртібіне ықпал еткен факторлардың бірі өткен жылы инфляциялық процестердің күшейе түскенін бақылап отырған халықтың нақты кірістерінің төмендеуі аясында банктер тарапынан кредиттеу шарттарын күрт қайта қарауымен бірге жылжымайтын мүлік нарығында баға ахуалының өзгеруі болып табылады.

Кредиттеудің жоғары өсу қарқыны жағдайында кредиттер сапасы займшылардың қайта қаржыландыруға мүмкіндіктерінің болуына қарай біршама «жасырын жатады». Алайда экономиканы және халықты кредиттеу көлемінің ағымдағы жағдайда елеулі төмендеуі ЕДБ кредит портфельдерінің сапасына қатысты істің нақты жағдайын анықтады. Кредит портфельдері сапасын бағалау көрсеткіштері ең жоғары берілген мәндерден аспайды, олар

банк секторы тұрақтылығына қатер туғыза отырып, динамикасында тұрақты өсумен сипатталады. Байқалған үрдістер ахуалдың нашарлайтындығын көрсетуде. Әлеуетті жоғалтулардың жұтылуын резервтеу деңгейі кредит портфельдері сапасының нашарлауына қарай жоғарылайды, алайда, оның бірдейлігі күмән туғызады.

Экономика өсімі бәсеңдеген жағдайда олардың сапасына қатер төндіретін тәуекелдер факторы сияқты активтер қарқынының жоғары өсуіне қатысты барлық қауіптенушілік отандық экономика үшін ауқымды турбуленттілік салдарының қысымымен ақталды. Қазақстандық банктердің кредиттік белсенділіктерінің төмендеуі кредит портфель сапасына нашарлауының үдей түсуімен ілесе жүрді.

Банктерді кредит портфельдерінің құрылымында стандартты кредиттерді сақтаған жағдайда және тіпті ұлғайтқанда үмітсіз кредиттер үлесі талдау жасалып отырған кезең ішінде 2,7 еседен асып кетті, бұл соңғы 4 жылдағы ең жоғары көрсеткіш болып, абсолюттік мәнде 300,1 млрд. теңгені құрады.

Бұл ретте күмәнді кредиттер құрылымында сапасы өте нашар займдар санаттарының кредиттеріне тұрақты көшу байқалды. Сөйтіп, күмәнді займдар құрылымында бірінші және екінші санаттар бойынша займдардың төмендеуі жағдайында, үшінші, төртінші және бесінші санаттар бойынша займдардың ұлғайғаны байқалды.

Кредит портфельдері сапасының нашарлауы туралы сондай-ақ мерзімі кешіктірілген берешектер көлемінің 3 есе ұлғайғаны куәландырады.

Жалпы тұрақсыздық салдарлары қазақстандық ЕДБ менеджмент тәуекелі практикасында тұрақсыздық жағдайында мейлінше сезімтал және осал болып табылған кредиттеудің жекелеген сегменттерінде олардың кредиттік тәуекелдің жоғары шоғырлануын қолдауға қарай кейбір әлсіз тұстарын ашық көрсетті.

Соңғы жылдары байқалған экономиканың өсуі, ал сонымен қатар халықтың әл-ауқатының жақсаруы кредит ресурстарына халықтың тарапынан сұраныстың ұлғаюына ықпал жасады. Халыққа қызмет көрсету технологиясының жетілдірілуі және жеке тұлғаларға жаңа банктік өнімдердің енгізілуі, сондай-ақ халықтың тұрғын үйге сұранысы ипотекалық кредиттер беру және құрылыс секторын кредиттеу көлемінің ұлғаюымен байланыстырылды, атап айтқанда, ол ЕДБ-ның ауқымды тұрақсыздық жағдайында мейлінше сезімтал және осал болып табылған бұл сегменттерде кредиттеу үлестерін ұлғайтуларына ықпал етті.

Осылайша, әлемдік нарықтардағы жалпы жағдай кредиттеу нарығында елеулі «салқындауға» ықпал етті. Мұндай үрдістерге көп дәрежеде экономикадағы және банк жүйесіндегі жалпы ахуалдар, сондай-ақ банктер тарапынан кредит ресурстарын беру шарттарының елеулі қатайтылуы және займшыларды неғұрлым байыпты таңдау, қазақстандық жылжымайтын мүлік нарығында сақталған түсініксіздіктер себепші болды.

Құрылыс секторымен қатар сауда және өнеркәсіп салалары мейлінше тартымды болып табылды. Бұл секторлардың пайда болған өте қатаң әрі қарқынды шараларға жоғары сезімталдығы туралы бұл салалардың басқаларға қатысты кредиттер сапасының мейлінше төмендеуі растайды. Жалпы кредиттеудің өсу қарқынының баяулағанына қарамастан қазақстандық ЕДБ-да көрші нарықтарға шығу үрдісі жалғасуда, іс жүзінде барлық әлемдік нарықтарда сақталған белгісіздік жағдайларында бұл әріптес елдер экономикасының даму циклілігі көбіне дәл келмеген жағдайда үлкен шығынға жеткізуі мүмкін.

Қазақстандық ЕДБ-ның күрт өсу кезеңінде басталған көрші нарықтарға экспансиясы ауқымды қаржы тұрақсыздығының сақталуының барлық кезеңінде жалғаса берді. Қазақстандық ЕДБ пікірі бойынша, активтерді орналастыру үшін мейлінше тартымды ел резиденттер еместерді кредиттеу құрылымында 25,8% тиесілі Ресей Федерациясы болуда. Ресей Федерациясының 2007 жылы берген кредиттер үлесіне қатысты 2008 жылы резидент еместердің кредиттеу құрылымында біршама азайғанына қарамастан, абсолюттік көрсетуде олар жыл басынан бері ұлғайды. Ресей Федерациясымен қатар негізгі әріптес елдер ретінде Британияның Виргиния аралы, Люксембург, Кипр, АҚШ, Түркия ілгері тұр.

Қазақстан банк жүйесінің трансшекаралық тәуекелдерінің ұлғайғаны туралы қазақстандық ЕДБ жиынтық активтерінде резидент еместерге талаптар үлесінің ұлғаюы,

сондай-ақ резидент еместерге талаптардың жалпы сомасында, сондай-ақ банк секторының кредит портфелінде резидент еместерге берілген займдар үлесінің ұлғаюы куәландырады.

Осылайша, 2007 жылдың бірінші жартысынан басталған әлемдік қаржы дағдарысы негізінен қаржы институттары санаттары бойынша активтер бөлудің құрылымына ықпал еткен жоқ. Алайда қарастырылып отырған кезеңде қаржы секторының құрылымында оның ірі сегменті болып табылатын банк секторының активтері үлесінің кейбір төмендеуі пайда болды, оған отандық банк секторы үшін ауқымды тұрақсыздықтың мейлінше күйзелісті салдарлары себепші болды. Қаржы секторы активтерінің құрылымында банктік емес сектордың үлесі өсті.

Астана қаласының 2008 жылғы қорытындылар бойынша депозит-кредит нарығы

Данченко Е.А., Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Орталық филиалы
экономикалық талдау және статистика бөлімінің бастығы

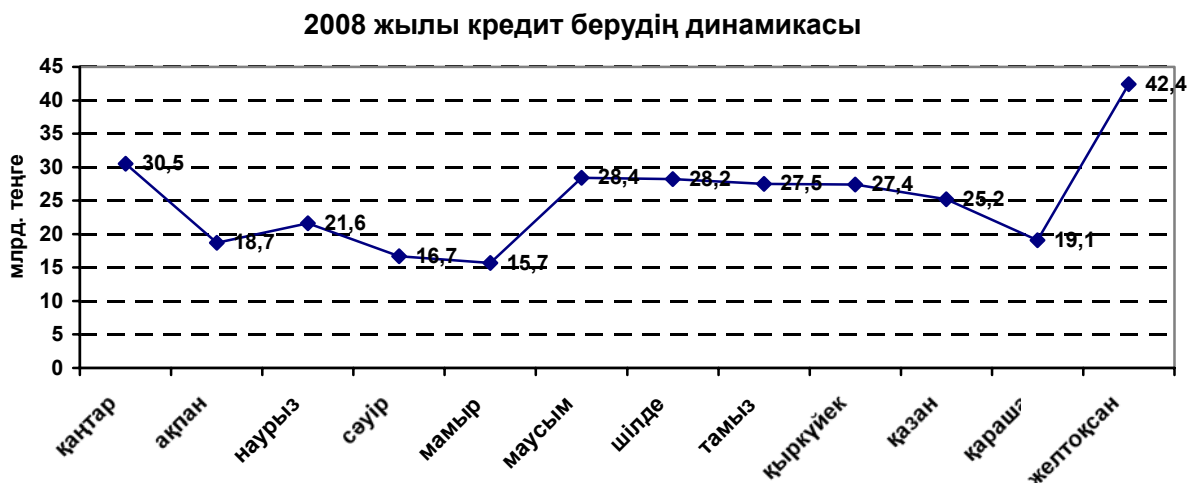
Қазақстан алғаш рет 2007 жылғы күзде бетпе-бет келген әлемдік қаржы дағдарысы елдің экономикалық ұстанымын едәуір шайқалтты. Сыртқы заем құнының өсуі және қорландырудың сыртқы көздеріне кіруді шектеу нәтижесінде Қазақстан банктері кредит белсенділігін арттыру көздерінен айырылды, бұл экономиканы және оның нақты секторын кредиттеу көлемінің қысқаруына алып келді.

2008 жылы Астана қаласының өнеркәсіп кәсіпорындары өткен жылдың тиісті кезеңіне 84,1% құрайтын 110,5 млрд. теңге сомаға өнім шығарды және қызмет көрсетті. Негізгі капиталға инвестициялар 439,1 млрд. теңгені құрады, бұл 2007 жылғы деңгейден 4,3% төмен. Құрылыс жұмыстарының (қызметінің) көлемі 340,9 млрд. теңге, бұл 2007 жылғы деңгейден 15,4% төмен. Шағын бизнес субъектілері 244,7 млрд. теңге сомаға тауар мен қызмет өндірді, бұл өткен жылдың тиісті кезеңіндегіден 16,9% төмен.

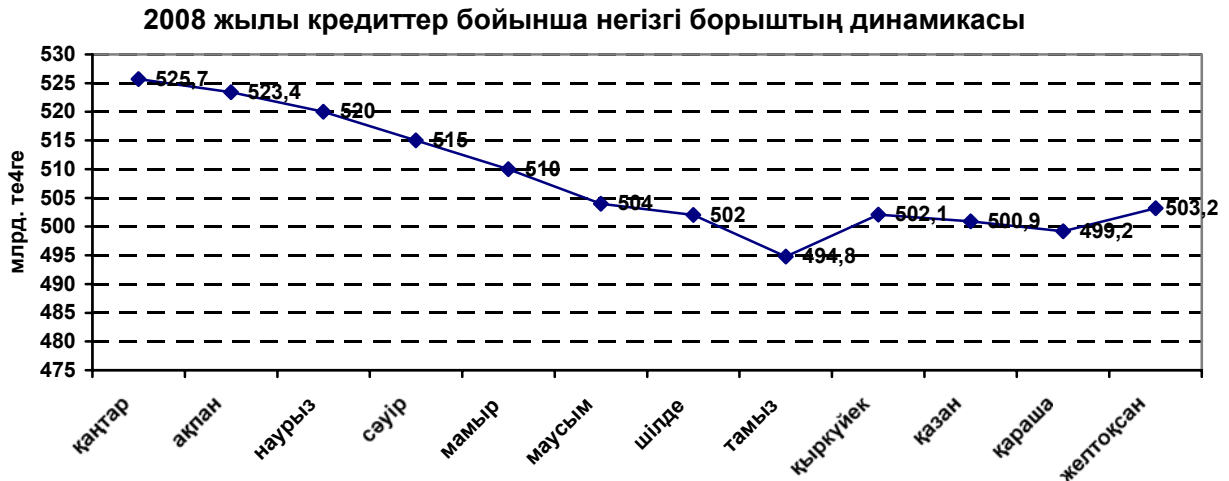
Астана қаласындағы негізгі капиталға инвестициялардың негізгі құрамдас бөлігі құрылысқа инвестициялар болып табылады. 2008 жылы негізгі капиталға инвестицияның жалпы сомасының құрылыс-құрастыру жұмыс көлемі 2007 жылғы желтоқсанға 343,4 млрд. теңге немесе 89,8% құрады. Тұрғын үй құрылысына 127,5 млрд. теңге жіберілген, бұл 2007 жылғымен салыстырғанда 26,7% төмен.

Өтімділіктің ауқымды дағдарысынан туындаған қаржылық тұрақсыздық аясында банктер кредит саясатын және кредиттеу талаптарын қатандатуды қолдануға мәжбүр болды, бұл кредиттеу көлеміне теріс әсер етті. Банктердің өткен жылы кредит беру динамикасы Астана қаласының банктері 1 жартыжылдығында кредит белсенділігінің айтарлықтай төмендігі және 2008 жылдың 2 жартыжылдығында кредиттеу көлемінің өскені (1-суретті қараңыз) туралы куәландырады. Мамыр айында кредит берудің рекордтық төмен көлемінен (15,7 млрд. теңге) кейін, қазан айына дейін 27-28 млрд. теңге шегінде өзгерген банктердің кредит белсенділігі маусымда бірден өсті. Осыдан кейін қарашадағы қысқа мерзімді төмендеуінен кейін желтоқсанда кредит берудің көлемі алдыңғы аймен салыстырғанда екі есе ұлғайып, 42,4 млрд. теңгеге дейін өсті. Бұл ретте 2008 жылы орташа алынған сыйақы ставкасының жылдық жалпы мөлшері 16%-дан 17,5%-ға дейін өскен.

1-сурет

2-сурет

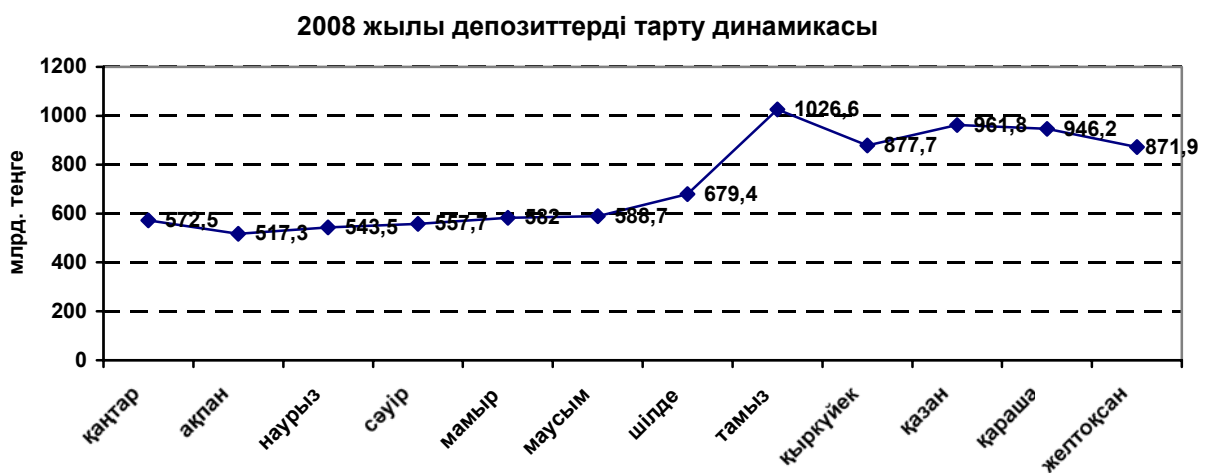
Өткен жылдың аяғына банктердің кредиттік белсенділігінің өскеніне қарамастан, Астана қаласының экономикасына 2008 жылы банктердің кредиттері бойынша негізгі борыштың жалпы көлемі 3%-ға 503,2 млрд. теңгеге (2-суретті қараңыз) дейін азайды. Қала экономикасына банктердің кредиттері бойынша негізгі борыш сомасын долларландыру дәрежесі 36,3%-дан 32%-ға дейін төмендеді.

2009 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша шағын кәсіпкерлік субъектілерін кредиттеу көлемі өткен жылғымен салыстырғанда 90,4 млрд. теңгені құрап, 16,7%-ға азайды, бұл кредиттеудің жалпы көлеміндегі оның үлес салмағының 19%-дан 18%-ға дейін азаюына әкелді. 2008 жылы шағын бизнеске кредит беру 42,2%-ға төмендеп, 78,2 млрд. теңгені құрады.

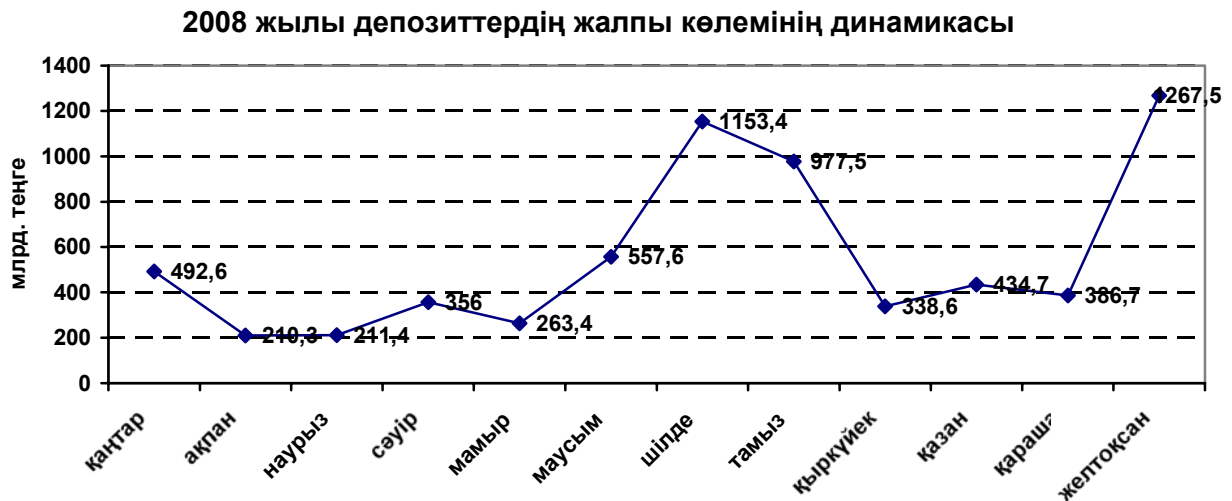
Банктердің сыртқы заемдар бойынша берешекті өтеу үшін қажетті ресурстарға деген сұранысы банктердің өз қызметін жыл бойы оның динамикасы әртараптағы сипатты болса да, депозит нарығына белсендіруіне мәжбүр етті. Депозит нарығы белсенділігінің шыңы салым көлемі 1153,4 млрд. теңгені құраған жылдың ортасына тап келді. Қарашаға қарай депозит нарығының өсу қарқыны төмендеді (3-суретті қараңыз), ал желтоқсанда салымдарды тарту көлемі алдыңғы аймен салыстырғанда 3,3 есеге ұлғайып, 1267,5 млрд. теңгеге жетті.

Тартылған депозиттер бойынша орташа алынған сыйақы ставкасының жалпы көрсеткіші бір жылда жылдық 5,1%-дан 4,5%-ға дейін төмендеді. Бұл ретте валюта салымдары бойынша сыйақы ставкалары 5,8%-дан 3,2%-ға дейін төмендеген, ал теңгемен сыйақы ставкалары 4,8%-дан 5,9%-ға дейін ұлғайған.

3-сурет

4-сурет

2009 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша резиденттердің депозиттерінің жалпы көлемі 2008 жылдың басындағы деректермен салыстырғанда басым жағдайда заңды тұлғалардың мерзімді салымдарының көлемі 56,8%-ға өсуі есебінен 871,9 млрд. теңгеге дейін 52,2%-ға өскен (4-суретті қараңыз). Жеке тұлғалардың депозиттері 26,7%-ға өсті. Қаржылық тұрақсыздыққа қарамастан, халықтың банк секторына деген сенімділігі өсіп келе жатыр, бұған жеке тұлғалардың салымдары бойынша кепілдік берілетін өтемақы мөлшерін 700 мыңнан бастап 5 млн. теңгеге дейін ұлғайту әсер етті.

Алайда, заңды тұлғалар да, жеке тұлғалар да салым валютасын таңдау кезінде бір жыл ішінде екі еседен аса өскен шетел валютасындағы салымдарға басымдық берді, осының нәтижесінде ұлттық валютадағы депозиттердің үлесі 56%-дан 38,4%-ға дейін азайған. Шетел валютасына асыра көңіл бөлу әлемдік қаржы нарығындағы тұрақсыздыққа қоса теңгенің ықтимал құнсыздануы туралы алып-қашпа әңгіме әсерінен қала жұртшылығы мен компаниялардың іс-әрекеті болуы ықтимал.

Астана қаласының депозит-кредит нарығында банк секторы қызметін қорытындылай отырып, банктердің кредит саясатын қатаңдату аясында және кредиттеу көлемінің төмендеуіне қарамастан, Астана қаласының банк секторы өз динамикасында оң өзгерістерге жеткенін және өз қызметін депозит нарығында едәуір белсендіруге қол жеткізгенін айтуға болады. Өтімділіктің тапшылығы және кредит нарығындағы қатаң өлшемдер жағдайында банктердің капиталдарының жеткіліктілігін ұстап тұру банк секторының басты міндеттерінің бірі болып қалып отыр.

Қарағанды облысында эмиссия-касса жұмысын ұйымдастыру

Ислямов Ш.И., «ҚР Ұлттық Банкі» ММ Қарағанды филиалының қолма-қол ақшамен жұмыс және кассалық операциялар бөлімінің бастығы

Қолма-қол ақша айналысын реттеу саласындағы Ұлттық Банк қызметінің негізгі бағыты – экономиканың ақша құралдарына қажеттілігін уақытылы және толық қанағаттандыру, осыған байланысты Ұлттық Банктің филиалдарында ойдағыдай ұйымдастырылмау салдарынан туындайтын тәуекелдерді барынша азайту кепілі - эмиссия-касса жұмыстарын дұрыс ұйымдастыру.

Мемлекеттің орталық банкі ретінде Ұлттық Банктің маңызды функцияларының бірі міндеттердің кең спектрін білдіретін ұлттық валютаны эмиссиялау болып табылады, олардың бір бөлігі Ұлттық Банктің филиалдарына жүктелген.

Ұлттық Банк Қазақстан Республикасының аумағында банкноталар мен монеталар эмитентінің функциясын іске асыру мақсатында «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі» ММ Қарағанды филиалы (бұдан әрі - ҚРҰБ филиалы) Қарағанды облысында қолма-қол ақша айналысын және эмиссиялық-касса операцияларын ұйымдастыру қызметін жүзеге асырады.

Жүктелген міндеттерге сәйкес филиал резервтік қорлардың жай-күйіне және сақталуына, эмиссиялық орамдағы банкноталар мен монеталардың қозғалысына және қалдықтарына, қолма-қол ақша айналысына бақылауды қамтамасыз етеді, сондай-ақ Ұлттық Банк Басқармасының шешімі бойынша Ұлттық Банкте банк шоттарын ашқан мемлекеттік органдарға, екінші деңгейдегі банктердің филиалдарына және басқа да заңды тұлғаларға есеп айырысу-кассалық қызмет көрсетуді жүзеге асырады, заңды және жеке тұлғаларға монета және басқа да банк өнімін сатады.

ҚРҰБ филиалының алдына қойылған міндеттерді орындау үшін филиал мамандары облыстағы қолма-қол ақша айналысының жай-күйін ай сайын талдайды, облыс экономикасының қажеттілігін толық қанағаттандыруға қажетті қолма-қол ақшаға қажеттілік көлемін айқындайды.

1.01.2009 жылғы жағдай бойынша ҚРҰБ филиалы Қарағанды облысының екінші деңгейдегі банктерінің 32 филиалына, Қазпочтаға, облыстың екінші деңгейдегі банктері филиалдарының 2 тарату комиссиясына есеп айырысу-кассалық қызмет көрсетуді жүзеге асырды. Бұдан басқа, жеке және заңды тұлғалар үшін айырбастау және ұсақтау кассасы және банкноталар мен монеталардың төлем қабілетін айқындау бойынша сараптама кассасы жұмыс істейді.

Қарағанды облысы эмиссияланатын аймақ болып табылады, яғни облыстың екінші деңгейдегі банктерінің филиалдары ҚРҰБ филиалының кассасынан өз клиенттерінің қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қолма-қол ақшаның қосымша көлемін алады, себебі облыстың екінші деңгейдегі банктері филиалдарының кассаларына ақша түсімі түрінде түсетін қолма-қол ақшаның көлемі қолма-қол ақшаға сұранысты толық қанағаттандыруға жеткіліксіз болып табылады.

2008 жылы, орта есеппен бір айда, ҚРҰБ филиалы 8700,0 млн. теңге мөлшерінде қолма-қол ақшаны айналысқа шығарды, алу 3500,0 млн. теңге мөлшерінде болды. Жиынтығында, эмиссиялық нәтиже (қолма-қол ақшаны айналысқа шығару және оларды айналыстан алу арасындағы айырма) 2008 жылы оң болды және бір жылда 62726,1 млн. теңге болды, бұл 2007 жылға қарағанда 5227,9 млн. теңгеге көп.

Эмиссиялық көрсеткіштің ұлғаюы жаңа дизайндағы банкноталарды 2007 жылғы тамызға дейін белсенді түрде ауыстырудың жалғасуына байланысты болды, сондай-ақ АҚШ-тағы ипотекалық дағдарысқа байланысты 2007 жылғы тамыздың аяғында қолма-қол шетел валютасы нарығында кейбір дүрбелеңдер туындады және азаматтар американдық долларды

және еуроны сатып ала бастады. Нәтижесінде ұлттық валюта – теңгені қайтару коэффициенті 151,7 % дейін ұлғайды.

Банкоматтар арқылы еңбекақы жүйесінің дамуымен ақша айналымы орташа және ірі номиналдағы банкноталармен толығады және ұсақтау құралы ретінде монеталарға қажеттілік үнемі өсіп отырады. Ұсақ номиналдағы ақша белгілерінде тапшылықтың туындауын болдырмау мақсатында және металл монеталармен ұсақтау операцияларын жүзеге асыру үшін ҚРҰБ филиалы сауда жасаушы ұйымдар үшін ұсақтау кассасының жұмысын ұйымдастырды, олардың ай сайынғы айналымдары 10-13 млн. теңге болды. Бұдан басқа, екінші деңгейдегі банктердің филиалдарын қолма-қол ақшамен нығайту кезінде қолма-қол ақшаның белгіленген көлемі түрлі номиналдағы монеталармен берілді. Нәтижесінде 2008 жылы металл монеталардың ай сайынғы айналымы 150-180 млн. теңгеге жетті.

ҚРҰБ филиалында айырбастау кассасының жұмысы жолға қойылған, мұнда тозығы жетіп ескерген банкноталарды және ақаулы монеталарды ауыстырады. Егер касса қызметкері ақша белгілерінің төлем қабілеттілігін айқындауға қиналған жағдайда, сараптаманың қорытындысын және актісін ресімдей отырып, осы ақша белгісіне сараптама жүргізеді. Жалған банкноталар мен монеталар байқалған жағдайда, ҚРҰБ филиалы облыстың құқық қорғау органдарымен жалған ақша жасаушылармен күрес мәселелері бойынша өзара іс-әрекет жасайды.

2008 жылы ұлттық валюта банкноталарының 9270 парақ күмәнді ақша белгілеріне сараптама жүргізілді, онда 59 жалған банкнота, 3 жалған монета және 8 төлемге жарамсыз банкнота анықталды. Қалған ақша белгілері жүргізілген сараптама нәтижесінде түпнұсқа деп танылды және белгіленген тәртіппен ауыстырылды.

Қолма-қол ақша айналысын реттеу саласында Ұлттық Банк қызметінің негізгі бағытын басшылыққа ала отырып, «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі» ММ Қарағанды филиалы ұлттық валюта саласындағы шаруашылық жүргізуші субъектілердің қажеттілігін толық көлемде, уақытылы қанағаттандыруға үнемі тырысып отырады.

Экономиканың нақты секторының мониторингі

Мергенбаева Б.Т., «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі» мемлекеттік мекемесінің Павлодар филиалы директорының орынбасары

Айқындау жөніндегі мониторинг – қоршаған ортада, экономикалық және басқа да салаларда адамның қызметінен туындаған өзгерістерді айқындайтын байқаулар мен зерттеулер жиынтығы.

Экономиканың нақты секторының кәсіпорындар мониторингі жүйесін құру жөніндегі жұмыс Қазақстанның Ұлттық Банкінде 2000 жылдың басында басталды және 8 жыл бойы жалғасып келеді.

Осы жылдары мониторинг жүргізу жөніндегі жұмысты ұйымдастыруда едеуір өзгерістер болды. Ұлттық Банк Мониторинг жүргізу тәртібін және Кәсіпорындар мониторингінің тұжырымдамасын әзірлеп, бекітті, олар кәсіпорындар мониторингін өткізуге байланысты мәселелерді реттейді. Мониторингке қатысушылар үшін таратылатын талдау материалдары (филиалдардың ұсыныстарын қоса алғанда) жетілдірілуде. Тұрақты негізде филиалдардың мамандарын оқыту жүзеге асырылады.

«Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі» мемлекеттік мекемесінің Павлодар филиалы (бұдан әрі – филиал) көрсетілген кезең үшін облыстағы экономиканың нақты секторының кәсіпорындары мониторингке қатысу үшін 17-ден (2000 жылғы 4-тоқсан) 85-ке дейін кәсіпорындарды (2008 жылғы 3-тоқсан) тартты, оның соңғы есепті күнгі қатысушылар құрамы 49 – орта және ірі кәсіпорын. Республикалық деңгейде облыстың мониторингке қатысушылар саны 5,3 % (1611 кәсіпорын) болды.

Филиал кәсіпорындарды мониторингке тартуды таңдау көрнекілігін қалыптастыру қажеттігін ескере отырып және мониторингтің негізгі қағидаттарын сақтай отырып жүзеге асырады.

Соңғы есепті күнгі экономиканың салаларына қатысты қатысушылар құрамы 2008 жылғы 1 қазанда мынадай болды: өнеркәсіп – 35 кәсіпорын (41,2%), құрылыс – 8 (9,4%), сауда – 17 (20,0%), көлік және байланыс - 5 (5,9%), жылжымайтын мүлікпен операциялар, жалға алу және кәсіпорындардың қызметі - 8 (9,4%), ауылшаруашылығы – 4 (4,7%), қонақ үйлер және мейрамханалар - 2 (2,4%), электр энергиясын, газ және су шығару және бөлу – 6 (7,0%). Облыс бойынша қолда бар деректер бойынша көрнекілік деңгейі 2008 жылғы 2-тоқсанда 42,1% болды немесе өткен жылғы тиісті кезеңге қарсы 7,4% жақсарды.

Келтірілген деректерге қарағанда мониторингке қатысушылардың құрамы, негізінен балық шаруашылығын, басқа да коммуналдық, әлеуметтік және дербес қызмет көрсетулерді қоспағанда, экономикалық қызметтің барлық негізгі түрлері бар кәсіпорындармен берілген. Бұл ретте филиал осы саладағы кәсіпорындарға мониторингке қатысу туралы ұсыныстарды тоқсан сайын жіберіп отырады.

Павлодар облысы республиканың өнеркәсібі дамыған аймақтарының қатарына жатады. Облыс шығарған Жалпы аймақтық өнім (ЖАӨ) көлемі 2008 жылғы 1-тоқсанда 162,1 млрд. теңге болды, мұнда өнеркәсіптің үлесі 45,9%, көлік және байланыс – 18,4% болды. Осыған байланысты кәсіпорындардың мониторингіне қызығушылық, атап айтқанда көрсетілген салалардың Ұлттық Банк ұсынатын таратылатын, қайтарылатын талдау материалдарында оларға қажетті ақпарат алуына байланысты болды, мұнда оларға салалардағы өзінің ағымдағы және күтілетін бәсекелестік позициясын айқындауға, сондай-ақ іскерлік белсенділік ауытқулары кезінде шығындарды, бағаларды басқару шараларын уақтылы қабылдауға мүмкіндік береді.

Ағымдағы жылғы 22 қазанда филиалда мониторингке қатысушылар үшін «Дөңгелек үстел» іс-шарасының өтуі – ірі және орта бизнес кәсіпорындарында мониторингке деген қызығушылықтың туындағанын тағы да растады. Іс-шараға 25 респондент кәсіпорын қатысты, бұл ретке келтірілген іскерлік байланыстарды нығайтуға, сондай-ақ қайтарылатын

ақпаратты одан әрі жетілдіру бойынша мониторингке қатысушы кәсіпорындардың пікірін және тілегін ескеруге мүмкіндік береді.

Кәсіпорындар мониторингіне қатысуға ауылшаруашылығы, сауда, құрылыс, сервис кәсіпорыны сияқты салаларды тарту күні бүгінге дейін шешілмеген мәселе болды, себебі жоғарыда аталған салалардың кәсіпорындары негізінен шағын және орта бизнес кәсіпорындарына жатады. Осы сектордың айқындылығының төмен деңгейімен және кадр құрамының проблемаларымен қоса оның дамуына тән ерекшеліктерді ескере отырып, мониторингке қатысуға ниетінің болмау себептерін түсіндіруге болады. Бұдан басқа, аймақтың өнімді (тауарларды, жұмыстарды және қызмет көрсетуді) сатудан түскен жиынтық кірісіндегі көрсетілген салалардың кірісінің үлесі шамалы ғана және 0,01%-дан 2%-ға дейін ауытқиды.

Бұл ретте 2008 жылғы 1 қарашадағы жағдай бойынша облыста 12637 заңды тұлға тіркелді, оның 8738 шағын бизнес субъектілері, бұл облыста тіркелген заңды тұлғалардың жалпы санының 69% құрайды. Жұмыс істейтін 5228 шағын бизнес субъектісінің 2229 кәсіпорыны немесе жұмыс істейтіндердің 42% белсенді деп саналады. Облыстағы шағын бизнес субъектілерінің белсенді кәсіпорындарының көпшілігі (37,1%) саудаға, автомобильдерді, тұрмыстық бұйымдарды және жеке пайдалану заттарын жөндеуге мамандандырылды, себебі қызметтің осы түрі осы сектордың кәсіпорындарына барынша түсінікті.

Ағымдағы ахуалдар мен болжамдарды бағалаудың жедел деректерін алу мақсатында экономиканың нақты секторының мониторингін жүргізу Ұлттық Банкке негізгі міндетті - макроэкономикалық тұрақтылықты қолдау және экономикалық өсуге арналған қолайлы жағдайлар жасау, инвестициялық үдерістерді жандандыру үшін Республикадағы баға тұрақтылығын қамтамасыз етуді неғұрлым тиімді шешуге мүмкіндік береді.

Төлем карточкасын қолдану

Нүкешов Д.Р., «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі» ММ Павлодар филиалының қолма-қол ақшамен жұмыс және кассалық операциялар бөлімінің бастығы

Төлем карточкасы – осындай карточканы ұстаушыға төлем жүргізуге, қолма-қол ақша алуға, валюта айырбастауға және төлем карточкасының эмитенті белгілеген және оның талаптарымен басқа да операцияларды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін ақпаратты қамтитын ақшаға электрондық терминалдар немесе өзге де құрылғылар арқылы қол жеткізу құралы.

Қазіргі түсінігіміздегі төлем карточкаларының алғаш жаппай пайда болу тарихы жарты ғасырдан астам уақыттан бастау алады. Қазақстан тұрғындары бүгінгі таңда олардың күнделікті өмірлеріне берік енген төлем құралының осы түрінің қолайлылығын бағалай білді.

2000 жылдардың бірінші жартысында – чиппен жабдықталған төлем карточкаларының кеңінен тараған кезі әлемдік карточкалық индустрия дамуының негізгі кезеңі болды. Заманына сәйкес 2005 жылдары бірқатар Қазақстан банктері бірте-бірте магнитті жолағы бар карталарды ауыстыра отырып «чипті» карталарды шығаруға кірісті.

Төлем карточкаларын беру кезінде мынадай міндетті талаптардан тұратын шарт жасалады:

- төлем карточкасын беру талаптары;
- төлем карточкасын қолдана отырып төлемдерді жүзеге асыру талаптары;
- қосымша карточкалар (бірнеше төлем карточкаларын әр түрлі ұстаушыларға төлем карточкасын беру туралы шарттың негізінде беру кезінде) берілетін тұлғалардың тізімі немесе тұлғалар тізіміне сілтеме;
- төлем карточкасын алып қою және оқшаулау талаптары;
- төлем карточкасының және/немесе төлем карточкасын беру туралы шарттың қолданылу мерзімі;
- тараптардың құқықтары мен міндеттері;
- тараптардың жауапкершілігі.

Қолма-қол жасалмайтын есеп айырысу және төлем карточкалары бірте-бірте біздің қаржылық қызметіміздің таптырмайтын құралы болып келе жатқандығы құпия емес. Егер бірнеше жыл бұрын төлем карточкалары соншалықты кең тарамаған болса, бүгінгі таңда өзінің қолайлылығының, қарапайым әрі қауіпсіз пайдалануының арқасында үлкен танымалдыққа ие болып отыр. Ал іскер және экономикалық белсенді адамдар үшін бұл жүйелердің артықшылықтарын санап тауыса алмайсыз. Қазіргі таңдағы бизнесменді карточкасыз елестету мүмкін емес.

Төлем карточкасы арқылы берілетін жаңа өнімдерді және қызметтерді дайындау үшін барлық дерлік банктер жұмыс істейді.

Мәселен, төлем карточкасының көмегімен дүкендерде және мейрамханаларда тауарға және қызметтерге ақы төлеуге, коммуналдық қызметтерге, байланыс қызметтеріне, салық және кеден төлемдеріне ақы төлеуге, кредит төлеуге, карточкадан карточкаға ақша аударуға, Интернет арқылы немесе телефонды пайдалана отырып тауарларға және қызметтерге тапсырыс беруге болады.

Бірінші кезекте, егер сіз карточка қабылдайтын дүкендерді тұрақты түрде қолданатын болсаңыз және өзіңізбен көп ақша сомасын алып, тәуекел еткіңіз келмесе немесе үлкен сауда жасағалы жүрсеңіз, бірақ нақты қай кезде екенін білмесеңіз, пластик карточкасын сатып алып, өзіңізді қатерден сақтауыңызға болады. Бір жағынан, сіз өз ақшаңызды кішкене пластикке айырбастайсыз, екінші жағынан, өзіңізге үйреншікті дүкенде қолма-қол ақшаны пайдаланбай-ақ есептесе аласыз.

Пластик карточкалары арқылы есептесудің сіздің бюджетіңізді қатаң бақылауыңызға мүмкіндік беретінін ескеру қажет. Әдетте, отбасында ай сайын азық-түлікке, киімге және

тағы басқаларға орташа алғанда қанша ақша жұмсалатынын шамамен біледі. Соған сәйкес бюджетті жоспарлау да қиынға соғады.

Егер сіз есептескен кезде карточканы пайдаланатын болсаңыз, сауда жасаған кезде сатушы арнайы құрылғыдан карточқаңызды өткізіп, қашан, қай жерде, қаншаға, не сатып алғаныңыз көрсетілетін таңба – слипке қол қоюыңызды сұрайды. Айдың аяғында қолыңызда бар слиптер бойынша өз шығындарыңыздың шамамен құрылымын көруге мүмкіндік болады. Егер жиналған қағаздармен басыңызды ауыртқыңыз келмесе, онда шартта көрсетілген белгілі бір мерзімнің соңында сіздің банк жүргізілген операциялар туралы, сіздің барлық шығындарыңыз көрсетілетін үзіндіні береді.

Төлем карточкаларын пайдалана отырып төлем қабылдаудан бас тартқан жағдайда не істеу керек? Сауда операцияларын жүзеге асырған кезде карточкаларды қабылдауға міндетті сауда (қызмет көрсету) ұйымдары төлем карточкаларын пайдалана отырып төлем қабылдаудан бас тартқан жағдайда, жеке тұлға құзыретіне көрсетілген мәселелерді қарау және қажет болған жағдайда әкімшілік іс қозғау жататын қаржы полициясы органдарына өтініш жасауға құқылы.

«Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы» Қазақстан Республикасы Кодексінің 161-1-бабына сәйкес сауда операцияларын жүзеге асырған кезде карточкаларды қабылдауға міндетті сауда (қызмет көрсету) ұйымдары төлем карточкаларын пайдалана отырып төлем қабылдаудан бас тартқаны үшін жекеменшік кәсіпкерлерге жиырмадан бастап елуге дейінгі және заңды тұлғаларға елуден бастап жүзге дейінгі айлық есептік көрсеткіш мөлшердегі айыппұл түрінде әкімшілік жауапкершілік көзделген.

Қазақстан Республикасы аумағында сауда операцияларын жүзеге асырған кезде (қызмет көрсеткен кезде) төлем карточкаларын пайдалана отырып жүргізілетін төлемдерді қабылдауға міндетті сауда (қызмет көрсету) ұйымдары санаттарының тізбесі Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2004 жылғы 15 желтоқсандағы № 1328 қаулысында көзделген.

Төлем карточкасы жоғалған немесе ұрланған кезде не істеу қажет? Төлем карточкасы жоғалған, ұрланған, карт-шоттан/карт-шотқа қателесіп ақша алынғандығы немесе аударылғандығы немесе төлем карточкасын пайдалана отырып заңсыз төлем жасалғандығы анықталған кезде дереу эмитент-банкке ол туралы телефон арқылы ауызша хабарлауға, ал кейін банктің жақын маңайдағы бөлімшесіне хабарламаны жазбаша беру үшін өтініш жасау қажет.

Бүгінгі күні Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің аумақтық филиалдары бұқаралық ақпарат құралдары арқылы халықтың ауқымды тобы және сауда (қызмет көрсету) ұйымдарының арасында төлем карточкаларын пайдалана отырып тауарларға және қызметтерге ақы төлеудің артықшылықтары туралы түсіндіру іс-шараларын жүргізуде. Аумақтың Әкімшілігіне және Ұлттық Банкке ақпарат беру арқылы төлем карточкалары нарығының даму жағдайына талдау жүргізіледі.

2009 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша төлем карточкаларын 19 банк және «Қазпочта» АҚ шығарады. Екінші деңгейдегі банктер жергілікті жүйелердің төлем карточкаларын шығарады: Altyn Card – «Қазақстан Халық Банкі» АҚ және «АТФБанк» АҚ; SmartAlemCard – «БТА Банк» АҚ; Қазақстан Ситибанкінің жергілікті карточкасы – «Ситибанк Қазақстан» АҚ; Цесна Банктің жергілікті карточкасы – «Цесна Банк» АҚ және TemirCard – «Темірбанк» АҚ. Сонымен қатар Қазақстан банктері халықаралық жүйелердің төлем карточкаларын: VISA International, Europay International, American Express International, China Union Pay және Diners Club International карточкаларын шығарып, таратуда.

2009 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша банктер 7,2 млн. төлем карточкаларын шығарды, ал осы карточкаларды ұстаушылардың саны – 6,6 млн. адам болды (2008 жылғы осындай кезеңмен салыстырғанда – тиісінше 27,7%-ға және 24,5%-ға өсті). Халықаралық жүйелердің карточкалары барынша көп тараған төлем карточкалары болып саналады, олардың үлесі – 97,5%, жергілікті жүйе карточкаларының үлесі – 2,5% болды. 2008 жылғы 1 қаңтарда бұл арасалмақ тиісінше 96,4% және 3,6% болды.

Төлем карточкаларын пайдалана отырып қолма-қол жасалмайтын төлем жүйелерін дамытудың нәтижесі Павлодар облысында 2009 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша мынадай көрсеткіштермен сипатталады: облыс банктері 396,0 мың төлем карточкаларын айналысқа шығарды, карточка ұстаушылардың саны 368,5 мың адам, пайдаланылған төлем карточкаларының саны 197,8 мың бірлік болды. Өткен жылғы осы кезеңде олар тиісінше 23,4%, 20,3% және 4,5% өсті. Бүгінгі күні шығарылған төлем карточкаларының және оларды ұстаушылардың саны бойынша Павлодар облысы басқа аймақтардың (Алматы және Астана қалаларын қоса алғанда) ішінде 6-орын алып отыр. Төлем карточкаларын пайдалана отырып тауарларға немесе қызметтерге ақы төлеу жүргізілетін POS-терминалдардың саны 1204 дана болды немесе өткен жылдың осы кезеңімен салыстырғанда 297 данаға немесе 32,8% өсті.

Облыс аумағында 120 бірлікке немесе 43,6% өскен 395 банкомат орналастырылған. Қызмет көрсететін сауда кәсіпорындарының саны 1,3 есе өсіп, 548 кәсіпорын болды. Төлем карточкаларын пайдаланып жүргізілген қолма-қол жасалмайтын төлемдер 2008 жылғы желтоқсанда 1055,2 млн. теңге сомаға 77,0 мың транзакция болды (өткен жылдың осы кезеңімен салыстырғанда транзакция көрсеткіштері 1,5 есе немесе 54,0% өсті), қолма-қол ақша беру бойынша операциялар 12102,3 млн. теңге сомаға 777,5 мың транзакция болды (өткен жылдың осы кезеңімен салыстырғанда көрсеткіштер тиісінше 94,4% және 49,0% өсті).

Жоғарыда келтірілген деректерден сауда-сервистік желілерде клиенттік базаның кеңейгені, терминал санының өсуі тұтынушылық тауарлар мен қызметтерге ақы төлеу құрылымына сапалы өзгерістерге әкелмегенін көреміз. Пластик карталардан алынатын қолма-қол ақшаның жиынтығы, бір жыл бұрынғыдай, пластик карталардың көмегімен жүргізілген сатып алулар көлемінен басым болып отыр.

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Павлодар филиалы төлем карточкаларын қолдана отырып қолма-қол жасалмайтын төлем жүйесін кеңейтуге кері ықпал етіп отырған себептерді анықтау мақсатында, облыс орталығының тұрғындары және сауда-сервистік желісінің кәсіпорындары арасында сауалнаманы пайдалана отырып пікіртерім жүргізді. Сауалнама нәтижесі мынаны көрсетті:

- негізінен ірі сауда объектілерінің және орташа дүкендердің үй-жайлары жалға беріледі, осыдан жалға алушылардың POS-терминалдарды орнатуды қаламауы туындайды, оларды әрбір бөлімде орнату тиімді емес;
- POS-терминалдар орнатылған сауда желілерінде халық тауарға және көрсетілген қызметке ақы төлеу кезінде қолма-қол ақшамен есептеуді жөн көріп, POS-терминалдарды мүлдем қолданбайды. Тек ірі заттарды (жиһаз, электронды және тұрмыстық техника және т.б.) сатып алу кезінде ғана жекелеген жағдайларда, бұл ретте POS-терминалдар арқылы сатып алушыға қызмет көрсететін қызметкерде аппаратпен жұмыс істеу тәжірибесінің болмауына орай қызмет көрсетудің ұзақтығы орын алып отыр;
- негізінен тұрғындар азық-түлікті және азық-түлік емес тауарларды POS-терминалдарды орнату мүмкін емес базарлардан және көтерме дүкендерден сатып алады;
- қызмет көрсету желілерінде (қонақ үй және барларда) негізінен шетелдік азаматтар қолданады.

Бұл ретте төлем карточкаларын ұстаушылардың көпшілігі жекелеген коммуналдық қызметтерге ақы төлеу, ЖОО-да оқуға ақша аудару, басқа қалаларда тұратын студенттерге ақша аудару, ұялы телефондарды пайдалану қызметтеріне ақы төлеу бойынша төлемдерді банкомат арқылы жүзеге асырады.

Тұрғындар арасында жоспарлы ақпараттық және түсіндіру жұмыстарын жүргізу, сауда-сервистік желілерінде терминалдарды ауқымды түрде енгізу және банктің банкоматтар арқылы көрсетілетін қызметтерді ұсынуын көбейту арқылы банктік карточканы біздің елімізде іс жүзінде жаппай пайдаланатындай жасауға, оның әрбір отбасы үшін қалыпты төлем құралы болуына қол жеткізуге болады.

Ұлттық Банктің монеталары – Қазақстанның өткен күндерінің нышаны

Ыбыраева А., «ҚР Ұлттық Банкі» ММ-нің Атырау филиалының экономикалық талдау және статистика бөлімінің бастығы

Сарайшық (Сарайджук) қалашығы – XIII ғасырда Жайық (қазіргі – Орал) өзенінің жағасында Бату хан негізін қалаған Алтын Орданың, одан кейін Қасым хан құрған бірінші қазақ мемлекеттік құрылымының астанасы. Ол Қазақстанның тарихи және мәдени ескерткіштерінің мемлекеттік тізіміне енгізілген.

«Ертеде соғылған монеталар» сериясынан «Сарайшық пұлы» күміс монетасын шығару туралы мәселені алғаш рет 2005 жылы филиал көтерген болатын.

2008 жылы Ұлттық Банктің «Ертеде соғылған монеталар» сериясынан «Сарайшық монетасы» ескерткіш күміс монетасын шығаруы қазақ халқының даңққа толы өткен күндерінің нышаны болған Сарайшық астана-қаласының айрықша тарихи маңыздылығын дәлелдеді. Монетаның дизайнында Сарайшық аумағындағы археологиялық қазбалар кезінде табылған көне монеталардың суреттері пайдаланылды.

Сарайшық қалашығы (X-XI ғғ.) Алтын Орданың ірі қараларының бірі болды. Шығыс пен Батысты байланыстырған стратегиялық орналасуы қаланы Ұлы Жібек жолындағы ірі сауда орталығына айналдырды. Сонымен қатар мұнда Ноғай Ордасы хандарының, одан кейін бірінші қазақ хандарының ставкалары орналасты.

Археологиялық қазбаларға қарағанда бұл қала мәдениет, сауда және қол өнері дамыған қала болды. Қалашықта қыш құбырлардан жасалған су құбырлары және кәріздер жұмыс істеді. Сарайшықтың тұрғындары қол өнерімен, бау-бақша өсірумен және балық аулаумен айналысты. Қала төңірегі өзіндік ерекшелігі бар курорттық орталық болды, бүкіл Орданың атақты адамдары аң аулау, балық аулау үшін осында келетін. Сарайшықта өзінің металлургия және қыш өндірісі болды, монеталар соғылды.

Сарайшықта жергілікті монета соғу 14 ғасырда басталып, 16 ғасырға дейін жалғасты. Ең ерте дайындалған монеталардың бірінде көп гүлжапырақшалы гүл бейнеленген, сырт жағында Сарайджук қаласында соғылған деген мәтін ойып жазылған. Басқа біреуінде көрнекі безендірілген құйрығы бар арыстанға ұқсас хайуанат бейнеленген, сырт жағында – шанышқы тәріздес таңба.

Ақша белгілерінің сыртқы түрлері мемлекеттегі ірі реформалармен қатар өзгеріп отырды. Мәселен, исламның енгізілуі мен бекітілуі күміс монеталарда – дирхемаларда – Құранның бірінші жолы наным-сенімнің сүннет нышанын бейнелеу арқылы көрсетілді.

Ақша реформасының жүргізілуі мыс пұл мен дирхем арасындағы жаңа арақатынасты заңдастырды, мыс белгілерінде көрсетілген – 16 пұл-даник, яғни 32 мыс монетаға күміс дирхемді айырбастауға болатын. Монеталарда "Кутлуг булсун" (Құтты болсын) деген ескі түрікше игілік тілек бедерленді.

Шығып келе жатқан күннің аясында қыранның, арыстанның немесе алдыңғы аяғы көтеріңкі барыстың суретін – күш-қайраттың, билеушінің, тектіліктің нышанын да көруге болады. Сондай-ақ жануарлардың кескіндері, көрнекі бейнеленген өсімдік әлемінен геометриялық өрнектер, сондай-ақ зодиак нышандары: құмыра мен тостағаншаның – Суқұйғыш белгісі, таразы – Таразылар белгісі, шаян – Шаян белгісі, Сарышаян, Балық және т.б. белгілері пайдаланылды.

XIV ғ. ортасында шығарылған монеталардың ірі тобында стильге айналдырылған екібасты қыранның кескіндемесі, басқа біреулерінде – алты гүлжапырақты гүл таңбаланған.

Жекелеген монеталардың реверсінде орналасқан аңдардың, гүлдердің бейнелері, геометриялық өрнектер сауаты жоқ халыққа әр шығарылымның монеталарын ажыратуға көмектесті.

XIV ғ. 60-80-жылдарындағы аласапыран кезеңде астаналық ақша сарайы ақорданың хан тағы үшін күрескен – Хызыр, Хайр-пулад, Келдібек, Толумбек-ханым және басқа хандардың аттары жазылған монеталарды шығара бастады.

Тарихшылардың болжауы бойынша 1395 жылы Темір әскерінің шапқыншылығынан Сарайшық қаласы қирады, бұған алтынорда қалаларының көбі ұшырады. Алайда XV ғасырда қала қалпына келтірілді және Ноғай ордасының резиденциясына айналды. XVI ғасырдың аяғына дейін өмір сүрген қаланы 1580 жылы орыс казактары талқандады.

1999 жылы осы жерде даңқты тарихи нышанға айналған «Сарайшық – Хан ставкасы» мемориалдық кешені тұрғызылды.

ҚРҰБ Директорлар кеңесінің 2008 жылғы 11 желтоқсандағы №201 қаулысы негізінде 2008 жылғы 25 желтоқсанда Атырау облыстық тарихи-өлкетану мұражайына 28 дана санымен ұлттық валютаның монетасы, оның ішінде қазақстандықтардың рухани мұрасы болып табылатын «Сарайшық Монетасы» сыйға тартылды.

Ұлттық Банктің ескерткіш монеталары – классикалық үлгі мен қазақ халқының сан ғасырлар бойындағы ұлттық мәдениет дәстүрін тоғыстырған бұйым, сондай-ақ елдің тарихи дамуындағы озық жетістік болып табылады. Олар әлемдік каталогтарға кіреді және тікелей мағынасында нумизматикалық құндылық болып табылады әрі тарихпен және аңыздармен толықтырылып отырады.

Әлемдік экономикалық қоғамдастықтың Қазақстанның бәсекелестік қабілетін бағалауы

С.С. Досқалиева, Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Зерттеу және статистика департаменті экономикалық зерттеулер басқармасының сарапшысы

2008 жылы Қазақстанның бәсекелестік қабілет рейтингінің төмендеуі қалың бұқара арасында отандық экономиканың болашағына қатысты аса торығушылық болжамдарға және әлемнің бәсекеге ең қабілетті елу елінің қатарына кіру туралы Қазақстанның менмендік стратегиялық міндетіне шұбәланып қарауға себеп болды. Сол уақытта бәсекелестік артықшылықтар критерийі бойынша елдерді тәртіпке келтірумен бірнеше әлемдік ұйымдардың, институттардың айналысатынын ұмытпауымыз керек және егер салыстырмалы талдау өлшемдері негізінен болмашы дәрежеде ажыратылатын болса, онда осы институттар басшылыққа алатын жұмыс әдістерінің бір-бірінен елеулі айырмашылықтары болады. Сондықтан, өздерінің бәсекелестік қабілет рейтингтерінде Қазақстанның орнын анықтауда әлемдік институттардың пікірлері де әртүрлі. Мақалада бүкіл әлем елдерінің бәсекелестік қабілет рейтингтерін, ұлттық экономика тұрғысынан анықтауда олардың ұқсастықтарын және айырмашылықтарын айқындаумен айналысатын ең беделді әлемдік институттар қарастырылған. Әлемдік сарапшылар тұрғысынан Қазақстанның ұстанымы, біздің экономикамыздың күшті және әлсіз буындары, сондай-ақ қалыптасқан ахуалдардың кейбір себептері және біздің пікірімізге сай экономикалық дамудың бұдан әрмен қарайғы басты бағыттары туралы деректер келтірілді.

Біздің елдің экономикалық дамуының әлемдік қоғамдастық тарапынан бағалануына Қазақстанның мән беруі жыл сайын өсе түсуде. Бірнеше жыл қатарынан Қазақстан экономикалық жоспарда кеңестік кезеңнен кейінгі кеңістікте көшбасшылардың бірі болып табылады. Бүгінгі күнгі шикізат экспорттерінен өзгеше әлемдік экономикада өзінің текшесін табу және орын алу тілегі, инвестициялар ағыны, белсенді тауар айналымы және көп салалы сыртқы экономикалық қызмет түрінде жаһандық нарықтың жетекші ойыншыларының назарын аудару, тұтастай алғанда, халықаралық экономикалық рейтингтік көрсеткіштерді жоғарылатуда біздің мүдделілігімізді айқындайды.

Қазіргі уақытта бірқатар халықаралық ұйымдар ұстанымдар және аспектілер бойынша елдердің экономикалық дамуына талдау жасайды. Олардың қорытынды есептері веб-сайттарға орналастырылған және жарияланып тұрады, елдер дамуындағы сол немесе өзге аспектілердің түрлі бағалары жиі көрсетіледі.

Әлемдік ауқымдағы рейтингтерінің бәсекелестік қабілеті ең жоғары елдерді Давоста (Швейцария) орналасқан тәуелсіз халықаралық ұйым Дүниежүзілік Экономикалық Форум (ДЭФ) анықтайды. ДЭФ жыл сайын жаһандық бәсекелестік қабілеті бойынша есеп тапсырады, ең соңғы 2008 жылғы есепте әлемнің 134 еліне талдау берілген.

Бәсекелестік қабілетті бағалау құралы ретінде мұнда - макроэкономикалық орта, қоғамдық институттардың сапасы және жаңа технологияларды пайдалану сияқты үш құрамдас бөліктен тұратын экономикалық өсудің бәсекелестік қабілет индексі пайдаланылады. Зерттеудің түпкі мақсаты елдің экономикалық өсу қарқынының артуын қамтамасыз ету қабілетін анықтау ғана емес, оның орта және ұзақ мерзімді перспективадағы тұрақтылығын да анықтау болып табылады.

2008 жылы ДЭФ өз рэнкингінде Қазақстанға 66 орын берді, өткен жылмен салыстырғанда біз 5 позицияға, 2006 жылмен салыстырғанда – 16 позицияға төмендедік. Себептердің бәрі Қазақстанның тікелей өзіндегі жағдайдың әрдайым нашарлауында емес, зерттеу жүргізіліп отырған елдер тізімінің ұлғаюында, сондай-ақ басқа мемлекеттердің барынша интенсивті экономикалық дамуында болып отыр. Кеңестік дәуірден кейінгі елдер

арасында Ресей 51 орын, Украина – 72, Грузия – 90, Балтық жағалауы елдері - Литва (44), Латвия (54), Эстония (32) көшбасында тұр. .

Жаһандық бәсекелестік қабілет бойынша индекстің жеті баллдық шкаласында Қазақстан 4,1 балл болатын жалпы баға алды. Еңбек нарығының тиімділігі, жоғары және кәсіби білім, тауарлар мен қызметтер нарығының тиімділігі, денсаулық пен бастауыш білім және өзге базалық талаптар сияқты өлшемдер бойынша біздің елдегі жағдайдың толығынан құптауға лайық екендігі аталып өтті. Инновациялар, инфрақұрылымды дамыту, қаржы нарығы, технологиялар, институционалдық даму салаларындағы істің жайы, сондай-ақ біздің компаниялардың бәсекелестік қабілет дәрежесі мейлінше қолайсыз жағдайда тұр. Атап айтқанда, жоғарыда саналғандардың жұмыс істеу тиімділіктерінің жеткіліксіздігі өткен жылмен салыстырғанда Қазақстанның бәсекелестік қабілетінің төмендеуі, сондай-ақ тұтастай алғанда, біздің экономикамыздың әркімге, теңгерімсіз дамуының маңызды себебі ретінде қарастырылады.

Екінші, біздің пікірімізше, Лозанна Халықаралық Менеджментті дамыту институты (IMD) құрастырып әрі жыл сайын жариялайтын рейтингтің беделі де төмен емес. Жыл сайынғы есеп үшін кәсіпорындар тиімді бәсекелесе алатын ортаны құруға және қолдауға мемлекеттердің қабілеттіліктерін талдауға және тәртіпке келтіруге Зерттеулер әдіснамасы құрылады.

Ұлттық байлықты жасау компаниялар мен кәсіпорындар деңгейінде басымдықпен жүргізілетіндіктен зерттеудің осы саласы «кәсіпорынның бәсекелестік қабілеті» деп аталады. Бірақ кәсіпорындардың олардың бәсекелестікке қабілетін ішкі және сондай-ақ сыртқы нарықта не күшейтетін, не тежейтін ұлттық бизнестік ортада өмір сүретіндері белгілі. Зерттеудің бұл саласы «елдің бәсекелестік қабілеті» деп аталады. Әрбір ұлттық бизнес-орта бойынша бәсекелестік қабілеті факторларының төрт негізгі тобы зерттеледі:

- 1) макроэкономикалық серпін;
- 2) елді басқару тиімділігі;
- 3) бизнес-сектордың тиімділігі;
- 4) инфрақұрылымның дамығандығы.

Іздеу, зерделеу, бағалау тәртіпке келтіру 314 түрлі көрсеткіштер мен бағаларды салыстыру негізінде жүргізіледі¹.

2008 жылғы IMD Әлемдік бәсекелестік қабілет жөніндегі арнайы есепте әлемнің мейлінше бәсекеге қабілетті елдерінің арасында Қазақстан 56-ның ішінде 39-шы орын алып, Ресей, Бразилия және Италия сияқты елдердің алдында болды. Рейтингке қатысушы ТМД елдері арасынан Ресей мен Украинадан алға шыға отырып, Қазақстан осы рейтингке бірінші рет қатысты. Төрт негізгі фактор бойынша Қазақстан мынадай позицияларды иеленді: үкіметтің тиімділігі – 24-орын, бизнестің тиімділігі – 31-орын, инфрақұрылым – 46-орын, экономикалық тиімділік – 50-орын².

Егер ДЭФ және IMD зерттеу тәсілдерінің айырмашылығын қарастыратын болсақ, онда мыналар атап көрсетіледі: ДЭФ өз қорытындыларының үштен бірін ғана – бұл нақты статистикаға, ал үштен екісін – сауалнама арқылы алынған сараптама баға көрсеткіштеріне құрады, IMD тәртіпке келтіруі: үштен екісі – нақты статистика және үштен бірі — сараптама бағалары кері арақатынас негізінде жүзеге асырылады.

Лозанна Менеджментті дамыту институтын құрушы және көп жылдан бері басшысы IMD профессоры — Стефан Гарелли – ол бұрын Дүниежүзілік экономикалық форумның және елдердің бәсеке қабілеттілігімен айналысқан Давос симпозиумының басқарушы директоры болған. Кейін өзі жеке Бәсекеге қабілеттілікті зерделеу жөніндегі орталықтың негізін қалады, Гарелли критерийлердің санын ұлғайту және қамту, көрсеткіштердің дәлдігін

¹ Юлия Загоруйко/ Бәсекеге қабілеттілік рейтингі: прогрестің қозғаушысы немесе атакқұмарлық?//Апта айнасы, № 45 (573) 19 — 25 қараша 2005ж.

² IMD әлемдік бәсекеге қабілеттілік жөніндегі есеп бойынша мейлінше бәсекеге қабілетті 56 елдің арасында Қазақстан 39-орын алды//www.zakon.kz/our/news/news.asp

қатайту арқылы әдіснаманы елеулі өзгертті, бәсекелестік қабілетінің төрт факторын негіздеді және нақтылады. Сарапшылар шеңберін сандық та және географиялық жағынан едәуір кеңейтті. Бұған қоса, бүкіл әлем бойынша әріптес ұйымдардың кең желісін: ғылыми орталықтарды, зерттеу институттарын, бизнес мектептерді құрды.

Дүниежүзілік Банк жыл сайын әлем елдерінде бизнес жүргізу шарттарын зерттеудің нәтижелері және «Бизнес жүргізудің жеңілдігі» есебінде тиісті тәртіпке келтіру туралы есеп жариялайды. Зерттеушілер кәсіпкерлік қызметтерді реттеуге көзделген мемлекеттік реформалардың жүргізілуін мұқият қадағалап отырады. Барлық процесс: фирманы тіркеу, лицензия алу, жұмыс күшін жалдау, жеке меншікті тіркеу, кредиттер алу мүмкіндігі, салық салу және т.б. бизнестің жүргізілуі және таратылуына дейін назарға алынады.

Дүниежүзілік Банктің соңғы есебіне – Doing Business 2009 – әлемнің 181 елінің зерттеулері қосылды, Қазақстан рейтингте 70 орын алды, бұл біздің елде реформалар жүргізілу бағасының өткен жылмен салыстырғанда 10 позицияға жақсарғанын көрсетеді. Ресей бұл рейтингте 120 орында, Грузия –15 орында тұр, сондай-ақ реформалар жүргізуде әлем мемлекеттерінің ішінде көшбасшы болып алғашқы ондыққа енгендер қатарында көршілеріміз Әзірбайжан мен Беларусь бар. Алайда осы рейтингті жасаған кезде макроэкономикалық саясат, инфрақұрылымның сапасы, валюта бағамының өзгергіштігі, инвесторлар күту немесе қылмыс деңгейі сияқты параметрлер есепке алынбайтынын атауға болады.

Жоғарыда келтірілген есептер деректерін зерделей отырып, бірдей параметрлердің бағаларының ара-тұра әртүрлі болатындығын айтпай кетпеуге болмайды. Егер Doing Business сайтында орналастырылған экономика рейтингтері және ДЭФ «The Global Competitiveness Report 2008-2009» тиісті бәсекелестік қабілеті, туралы соңғы деректерді салыстырсақ, мысалы салық салу сияқты критерийлер бойынша көпе-көрінеу сәйкессіздіктер байқалып тұр. Бірінші дереккөз - The Global Competitiveness Report – Қазақстан салық салу деңгейі бойынша, яғни Болгариямен бірдей 43 орын алады және тіпті Армениядан төмен (42 орын) деп белгілейді. Екінші дереккөз - Doing Business – Қазақстан 49 орын алады, ал сол уақытта Болгария мен Армения сияқты елдер тиісінше – 94 және 150 орында деп көрсетеді.

Сондай-ақ Қазақстанның салық салу деңгейін мейлінше жақсы бағалаған Doing Business есебінің 181 елді зерттейтін фактісін есепке алсақ, онда сол уақытта жаһандық бәсекелестік қабілеті индексінің тек 134 ел бойынша деректер енгізгенін есепке алуымыз керек.

Дегенмен, әлемдегі беделді ұйымдардың назарына іліккен әрбір елдің рейтинг қорытындысында алған деңгейлеріне алаңдаулы болары сөзсіз. Елдің беделі де, бейнесі де аз нәрсені білдірмейді. Қазақстан рейтингінің жоғары болмауы, біздіңше оған себептердің күрделі салдарының болуы болып табылады.

Біз бәсекелестік қабілетті әлемдік зерттеудің кейбір параметрлерін – қаржы нарығын, инфрақұрылымды, институттарды, технологиялар мен инновацияларды келтірдік, шындығында олар біздің экономикамыздың «әлсіз буындары». Қазақстанның қаржы нарығының негізгі банк секторы бар, оның проблемалары елдің экономикалық әл-ауқатының теңселуіне жеткізді. Бұдан бағалы қағаздар, зейнетақы мен сақтандыру нарықтарының және басқа қаржы нарығын құрайтындардың нашар даму салдарлары байқалды. Бұл ретте банктік дағдарыс бәсекелестік қабілеттің басты көрсеткіштерінің біріне – бұрын Қазақстанның негізгі басымдықтарының бірі болып табылған макроэкономикалық тұрақтылыққа тікелей ықпал етеді.

Ел экономикасының инновациялық-технологиялық дамуының тиімділігі де жеткіліксіз деп танылды. Стефана Гареллидің пікірі бойынша, АҚШ-тың маңызды артықшылықтарының бірі технологияны дамыту қабілеттілігі ғана емес, бірақ бастысы – оларды тауарлар мен қызметтер өндірісіне жылдам енгізу болып табылады. Оның пікірінше, американдықтардың негізгі басым артықшылықтары, сондай-ақ АҚШ пен Еуропа арасындағы басты айырмашылық осында түйінделеді. Еуропада көптеген инновацияларды генерациялау үрдістері байқалғанымен, алайда олар зерттеу институттары мен

лабораторияларында «сақталуда». Қазақстан мемлекеті тарапынан стратегия, бағдарлама, оларды іске асыруға институттар құру, және ең бастысы – қаржыландыру түрінде шаралар қабылданғандығына қарамастан, сондай-ақ қателіктер жіберу де бізге тән қасиет болып тұрады. Алайда нәтижелер алу үшін осы бастамаларды ынталандырумен және орындалуын бақылаумен қатар уақыт та қажет. Оның үстіне, бұл салалардағы жағдайды сапалы жақсарту атап айтқанда, Қазақстанның әлемнің бәсекеге қабілетті елдер тізімінде тұрақты жоғары орынды қамтамасыз етуіне мүмкіндігі бар деген сөз.

Дүниежүзілік экономикалық форумның жыл сайынғы зерттеуіне сай біздің елде бизнес жүргізудегі қиындықтар бизнес білімінің кемістігімен және отандық бизнесмендер арасында іс жүзінде дағдылардың жеткіліксіздігімен түсіндіріледі. "Қазақстанның бәсекелестік қабілетінің жалпы рейтингінде атап айтқанда, бизнес-білім мен білім деңгейі мейлінше төмен күйінде қалуда", - деп есептейді Қазақстанда Шағын Бизнесті Дамыту (KSBD) жөніндегі USAID Жобасының директоры Алма Қасымова. Осы кемістіктің орнын толтыру мақсатында KSBD шағын және орта бизнес кәсіпорындарына арналған, атап айтқанда, стратегиялық және бизнес жоспарлаудан бастап кәсіпорындарды және кадрларды басқаруды қаржылық талдауға дейін бизнес жүргізудің барлық түйінді қырларын қамтитын «Бизнес негіздері» деп аталатын қысқа мерзімді курстар сериясының бірнеше оқу құралдары әзірленді.

Қазіргі уақытта «Бизнес жүргізу жеңілдігі» және «жаһандық бәсекелестік қабілеті» рейтингтерінде Қазақстанда үкіметтік, мемлекеттік органдардың қаржы нарығын реттеуіштердің жұмыстары Қазақстанның позициясын көтеру мақсатында жандану үстінде. Зерттеулердің жекелеген тармақтарын анықтау, ұтымды арналардың олардың шынайы ресми статистикалық ақпараттар алуларын реттеу мақсатында USAID мамандарын, жоғарыда сипатталған рейтингтерді құрайтын сол ұйымдардың өкілдерін тарта отырып жұмыс топтары құрылады. Түпкілікті мақсаты рейтингтерді көтеру көзделген іс-шаралар жоспарлары жасалады.

Қорытындылай келе, Қазақстан Республикасының Үкіметі, Ұлттық Банк және Қазақстан Республикасының Қаржы нарығы мен қаржы ұйымдарын реттеу және қадағалау агенттігінің 2009-2010 жылдарға арналған экономиканы тұрақтандыру және қаржы жүйесі бойынша бірлескен іс-қимылдар жоспарында агроөнеркәсіптік кешенді жеделдетіп дамыту (\$1 млрд.) және инновациялық, инфрақұрылымдық, индустриалдық ұшқыр жобаларды – (\$1млрд.) іске асыру сияқты бағыттар бойынша инвестициялар көрсетілген. Өйткені Қазақстанның бәсекелестік қабілетін арттыру мәселесін сындарлы шешу, атап айтқанда инфрақұрылымды, қор нарығын сапалы дамытуда, әзірлеуде, ең бастысы инновацияларды (соңғысы Қазақстанда әсіресе кедергі болуда) енгізумен түйінделеді. Әйтпесе жағдай әрбір мектеп оқушысы кез болатын – білім үшін немесе баға алу үшін жұмыс істеу керек пе деген дилемманы қатты еске түсіретін болады.

Елдің бәсекелестік қабілеті рейтингі әлемдік қоғамдастықта еліміз, оның беделі туралы түсінікті қалыптастырады. Қазақстанда беделге зор мән беріледі. Бәсекелестік қабілет дәрежесі бойынша әлем елдерін тәртіпке келтіру мақсатында кең экономикалық зерттеулер жүргізетін түрлі әлемдік институттарының қорытындысында біздің елдің даму деңгейі туралы әртүрлі түсініктер бар. Егер олар өз жұмыстарында түрлі тәсілдерді, әдістерді басшылыққа алатынын назарға алар болсақ, бұл толық негізделіп берілген деуге болады. Сол уақытта ұлттық экономикаларды салыстыру параметрлері көбінесе ұқсас. Қалай болғанда да, елдегі экономикалық ахуал туралы нақты түсінік алу үшін Қазақстанда қазірден-ақ әрекеттер жасалып жатыр, бұл тұрғыда ұйымдар деректерінің шынайы және толық ақпаратпен қамтамасыз етілуі маңызды. Сондай-ақ экономиканың артық және кем жұмыс істеп тұрған салаларын анықтау арқылы бұдан әрмен қарайғы экономикалық даму бағыттарын көрсету сияқты бәсекелестік қабілет рейтингінің оң функциясын атап өтуіміз керек.

Исламдық қаржыландыру негіздері

Талқанбаева И.Қ., Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Зерттеу және статистика департаменті экономикалық зерттеулер басқармасының сарапшысы

Пайда болған әлемдік қаржы-экономикалық дағдарыс аясында көптеген мамандар әлемдік қоғамдастықтың қажеттіліктерін қанағаттандыра алатындай жаңа қаржы тетіктерін іздестіру туралы айта бастады. Шариғатқа сәйкес іс-әрекет жасайтын қаржы институттарының осы дағдарыстан зардап шекпегенін назарға ала отырып, ислам қаржы жүйесі құралдары бүкіл әлемде, соның ішінде Қазақстанда барынша үлкен қызығушылық тудырды.

Соңғы уақытта бүкіл әлемде, соның ішінде Қазақстанда исламдық қаржыландыру құралдарына қызығушылық өсе түсуде. Осыған байланысты ислам бойынша қаржыландырудың маңызы мен негіздерін ашу мақсатқа сәйкес болады. Бұл ретте, исламдық құралдар діни төлсипаттар ретінде емес, қаржыландырудың баламалы тәсілі ретінде қарастырылуы тиіс. Әңгіме сол немесе өзге құралдардың діни жағынан тиесілілігінде емес, сол нормалардың, соның ішінде қағидатында барлық әлемдік діндер арқылы қызыл жіппен өтетін экономикалық қатынастарда сақталуында. Исламдық қаржыландыру қағидаттарының көпшілігі елдің даму деңгейіне, қоғамдық құрылысына және халықтың дін ұстануларына қарамастан, бүкіл әлемде қабылданған моралдық-этикалық нормалармен үндеседі. Осыған байланысты ислам қаржысы жыл сайын мейлінше танымал болуда, сондай-ақ әдеп нормалары негізінде инвестициялау жолдарын іздеуші мұсылмандардың да, мұсылман еместердің де назарларын аударуда.

Исламдық экономикалық негіздердің маңызын ашқан кезде біз теология мәселелеріне тереңдей түсеміз, бұл оқырманды шошытпауға тиіс. Бұл исламға сәйкес келетін экономикалық қатынастардың қағидаттарын жақсы түсіну үшін жасалады.

Қаржыландырудың исламдық қағидаттарын дұрыс түсіну үшін ең алдымен, шариғаттың – мұсылмандық құқықтың негізгі жүйелерімен танысу қажет. Шариғаттың негізгі қағидаттарын түсінбесе, немесе ең болмағанда, ислам экономикасын қаржыландыру қағидаттарын ұғыну өте қиын болады. Әр діннің оны оқудың орталық идеясын көрсететін өз ерекшеліктері бар. Сонымен, исламда дінге сенбейтіндер және дінге сенетіндер деп бөлінбейді. Дінге сенбейтіндер және дінге сенетіндердің іс жүзінде қосылуы – исламның негізгі қағидаттарының және іргелі түсініктерінің бірі. Шариғат адамның тұрмыстық қатынастарының барлық саласына терең енген және мұсылманның рухани зайырлы және іс жүзіндегі әрекеттерінде қатынастардың барлық түрлерін реттейді. Осылайша, шариғат – заңдық нормалардың жай жиынтығы емес, «бұл өмірде мұсылманның мінез-құлық ережесінің жинағы, бұл – исламның құқықтық, моралдық-әдептік және діни нормаларының жиынтығы».

Шариғат тең құқықты және бәрі бірдей маңызды 3 құрамнан тұрады: ақида (дін оқуы), фикх (құқықтық нормалар), ахлақ (әдеп нормалары). Бұл барлық үш бөлік бір-бірімен өзара ажырағысыз байланыста.

Фикх (шариғаттың құқықтық нормалары) дінге сенушілердің өмірдің барлық қырларында – рәсімдік салттардан бастап саяси және экономикалық қатынастарға дейін қоғамдық мінез-құлықты реттейді. Егер Фикхті құрамдас бөлік деп қарасак, онда ол 2 бөліктен тұрады: ғибадат (адамның құдаймен қатынастарын реттеу) және муамалат (адамдар арасындағы қатынастарды реттеу). Ғибадат шеңберінде Аллаһ Тағалаға бас июдің негізгі 5 актісін мұсылмандардың орындау ережесі берілген. Ал муамалат шеңберінде мұсылмандар қызметінің саяси, әлеуметтік, сондай-ақ экономикалық саласын реттейтін ережелер белгіленген. Шариғатта экономикалық қатынастардың рөлі өте маңызды, өйткені мұсылмандардың Қасиетті Кітабы – Құранда саяси мәселелерге қарағанда, экономикалық мәселелерге тараулар көп бөлінгенін атап өтуге тиіспіз.

Шариғаттың негізгі құқықтық көзі Құран болып табылады, онда адамдарға нақты тыйым салулар мен белгілі нұсқамалар берілген, Суннада – Мұхаммед пайғамбардың шынайы сөздерінде және іс-әрекетінде – ғибадат, сондай-ақ муамалат мәселесіне, соның ішінде экономикалық және қаржы бойынша мәселелерге қатты көңіл бөлінген.

Осыған байланысты дінге сенушілер шариғатты Құдайдың барлық уақытқа берген даусыз және әмбебап заңы деп санайды. Шариғаттың Құдайшыл негізі күшті психологиялық және практикалық факторлар жасайды. Оның ізбасарлары үшін шариғаттың заңдары кемелденген, адамдық фактордың әділетсіздіктер мен жөнсіздіктерден ада және барлығы үшін әділетті екендігі даусыз. Шариғаттың негізгі ережелері кез-келген қоғамдық құрылыста және экономикалық формацияда мұсылман қоғамы үшін өзгеріссіз. Мұсылмандардың терең сенім-нанымдары бойынша ешқандай ғылымның, техниканың немесе мәдениеттің дамуы Құранда белгіленген заңдарды айырбастамайды және өзгертпейді.

Ислам экономикасы негізделетін басты қағидаттарды қысқаша тоқтап өтейік. Мұнда біз теологияға біршама тереңдей түсеміз, бірақ онсыз Ислам жүйесін түсіне алмайсыз.

- Ең алдымен, шариғатқа сәйкес, барлық байлық (ақша қаражаты, тауарлар, жылжымайтын мүлік, жаңашылдық идеялар, басқару тәжірибесі) және табиғат ресурстары бір Аллаһ Тағалаға тиесілі.
- Адамға осының бәрі «сенімді басқару құқығында» тиесілі: ол Аллаһ Тағаланың сенімді тұлғасы және өзінің өмір сүру мерзімінде осы байлықты пайдаланушы. Адам оны ақылмен пайдалануы керек, оны теріс пайдалануға, бұзуға және қазынаға айналдырмауға тиісті.
- Байлық қоғам игілігіне пайдаланылуы тиіс және соның ішінде оны тікелей басқарушының мүдделері мен тұтынуын қанағаттандыруға тиіс.
- Мұсылмандардың барлығы бір-біріне бауыр болып табылады және құқықтары мен міндеттемелері бірдей болады. Сондықтан адамдар арасында еңбекті қанауға және сондай-ақ қаржы қатынастарын пайдалануға қатаң тыйым салынады.

Осылайша, исламда бұрыннан экономикалық тәртіптің әлеуметтік әділдікпен теңдестірілуі үйлестірілген. Шариғат бойынша исламдық экономикада ең алдымен әділдік және тең құқылық қағидаттары бірінші тұрады және кез-келген тараптың заңсыз бауын қабылдамайды.

Исламда кез-келген іс-әрекет үшін негіз - рұқсат етушілік доктринасы болып табылады - тыйым салынбағанның бәріне рұқсат етіледі. Бұл ретте Исламда тыйым салынғандардың шеңбері соншалықты үлкен емес. Жекелеген заттарға бірнеше нақты белгілі тыйым салушылық бар, сол уақытта Құранда және Суннада рұқсат етілгендер немесе тыйым салынғандар ретінде айтылмаса, рұқсат етілгендердің жалпы қағидатына жатады. Рұқсат етілгендердің қағидаты бұйымдармен және заттармен ғана шектелмейді, сондай-ақ адамның барлық іс-әрекетіне, соның ішінде қоғамда қалыптасқан мінез-құлық нормаларына да қолданылады.

Исламның қызметтің экономикалық саласындағы негізгі шектеуі – рибаға немесе несиелік пайыз алу және беруге тыйым салу (немесе өсімқорлық). Шариғат заңы бойынша ақша - мерзімі кешіктірілген мәміленің заты болып табылмайды, ақшаны сатуға және сатып алуға болмайды. Ақшаны дербес тауар ретінде қабылдауға болмайды, олар тек тауар құнының өлшемі.

Анықтама бойынша риба – займ шартында займшыға қаражат берген кезде займ берушінің негізгі борыш сомасына алған үстемеақысы. Кең мағынасында: сауда және қаржы операцияларын жүзеге асырған кезде тараптардың біріне басқаның есебінен, оған тиісті өтемақы ұсынбастан, пайда алуына мүмкіндік берген кез-келген пайыз.

Пайыздық ставкаға тыйым салу негіздемесі болып оны әлеуметтік және экономикалық пайдалану түрі қызмет етеді, бұл исламда әділеттік қағидатына сәйкес келмейді. Ақшаны жұмыс істеп табу керек. Ислам әдебінің нормасына сәйкес жеке еңбекпен және оның иесінің кәсіпкерлік күш-жігер жұмсауымен, сондай-ақ мұраға немесе сыйға берілген байлық қана дұрыс болады. Бұған қоса, пайда кез-келген іскер кәсіпорынның басында болатын тәуекел

үшін сыйақы болып табылады. Ал пайыздық мәміле кезінде кредитор ешқандай күш жұмсамайды, тәуекелге бармайды және ешқандай ақша жұмсамайды. Бұған қоса, тәуекелге қатыспастан, әріптес болмастан, мәміле нәтижесіне қарамастан қандай да бір болмасын пайда алады. Тіпті кредитор несиесін инвестициялаған займшының бизнесі шығынға ұшыраған жағдайдың өзінде ол негізгі соманың, оған қоса пайыздың қайтарылуын күтеді. Яғни пайдалану элементі, әділетсіздік элементі өмір сүреді.

Орынды сұрақ туындайды: ислам банктері немен табыс кіргізеді? Пайызсыз банкинг қалай ғана түсімсіз және пайдасыз? Мүлде олай емес. Несиелік пайыздан бас тарту коммерциялық займдарды қайырымдылыққа айналдыруды білдірмейді. Және пайыздар төлеу мен алуға тыйым салу пайда алуға тыйым салуды білдірмейді. Жай ғана капиталдың меншік иесіне сыйақы беруге кәсіпорынның түсімділігіне қарамастан кепілдік берілген, бұрынырақ белгіленген соманы төлеуді қабылдамауы тиіс. Кредиттеуден пайда алу үшін займ беруші, соның ішінде банк кәсіпорынның тәуекелдерін және пайдасын түгелімен бірге бөлісе отырып, яғни тең қатыса отырып, үлескер қатысушы болуға тиісті. Егер жоба іске аспаса, банк өз ақшасын компаниямен бірге жоғалтады. Бірақ егер жоба жеңіске жетсе, онда пайда да бірдей тең бөлінеді.

Мұндай жайып салуда ислам банкінің кредиттеудегі маңызды факторы іс жүзіндегі банк жүйесінде болатын сапаның және займды қамтамасыз етудің мөлшері емес, ең алдымен, жобаның өмірге икемділігі және пайдалылығы болып табылады. Сонымен, банктің дәстүрлі кредит ретінде берілген қаражатын қайтару тіркелген және қаржыландырылған жобаның нақты пайдасына тәуелді емес. Қаржыландырылған жобаның өмірге икемділігі және пайдалылығы олар үшін соншалықты маңызды, бірақ ол ақша қаражаты ағынын жасауға және пайыздар бойынша төлемдерді қамтамасыз етуге компанияның қабілеттілігі фактісімен ғана шектелген. Сондықтан дәстүрлі банктерде пайда алу әлеуеті мейлінше жоғары кәсіпорындар қаржыландырылмайды. Нәтижесінде дәстүрлі коммерциялық банктердің қамтамасыз етудің жоқтығынан немесе жеткіліксіздігінен қайтарған көптеген жақсы жобаларды пайдаға қатысу шарттарымен ислам банкінің қаржыландыруы мүмкін болар еді.

Табыс алу үшін ислам банкі сондай-ақ саудаға қатыса алады және тауарды сатып алудың өзіндік құны мен сату бағасының арасындағы үстеменің нәтижесінде пайда ала алады. Ал салымшыларды ислам банктерінде банк пайда алғанда дивидендтер алатын, немесе егер банк шығын туралы жарияласа, өздерінің жинақ ақшаларының бір бөлігін жоғалтатын инвесторлармен немесе акционерлермен салыстыруға болады.

Өсімқорлық пайызды айыптау тек исламға ғана тән емес, сондай-ақ дәстүрлі діндерге де, соның ішінде христиандыққа да тән. Алайда исламда дінге сенбейтіндердің және дінге сенетіндердің шындығында қосылуы, ал атап айтқанда экономикалық қатынастарға қатысты бөлігінде, «бейбіт» өмір деп аталатын күнделікті өмірде діни нұсқамаларды сақтаудың қажеттігі шариғатпен сыйысымды жаңа тұжырымдамалар әзірлеуді талап етті. Осылайша, қолданыстағы дәстүрлі экономикалық ұғымдарға балама ретінде «ислам экономикасы», «исламдық қаржыландыру» және «ислам банкингі» деген жаңа терминдер пайда болды.

Тұтастай алғанда, кредиттеудің қатаң қағидаттарының арқасында мейлінше жоғары пайда алуға мүмкіндік бар және этикалық инвестициялау сұранысының өсуі арқасында ислам банкингі мұсылмандар еместер арасында жоғары танымалдыққа ие болды.

Исламның экономикалық қызмет саласында тағы бір шектеуі – гарар. Араб сөзі «гарар» - «адасу», «азғыру», «тәуекелге ұшырау» етістіктеріне туыстас болып келеді. Гарар – шарт мәнінде белгісіздік элементі немесе ақпараттық асимметрия. Мысалы, гарар келісім-шарт жасаушы жақтың бірі ұсынылып отырған тауар туралы қайсыбір ақпаратты біліп тұруы және келісім-шарт жасау кезінде ол туралы үндемеуі жағдайында пайда болады. Егер шартта мерзімдерінде, нақты санында, заттың ерекше нұсқамасында немесе шарт сомасында белгісіздік элементтері немесе шарттың өзі осы мәміленің негізгі сәттеріне қатысты бір немесе екі тарапты да шатастыратындай болса, исламдық қаржыландыруда қол қоюға тыйым салынады.

Бұған қоса, келісім-шартта гарар бар болса, шарт жасаудың нәтижесі бірдей емес, мәнсіз сипатта болады. Гарар, мысалы, шартта сатушының келісім жасау сәтінде білмейтін (келер жылдың астығы) тауарды сатуы немесе талаптардың орындалуы белгілі бір оқиғаның басталуына немесе басталмауына қарай (валюта бағамының құлдырауы және т.б.) болады. Әдебиетте гарарды көрсету үшін безендіргенде жиі жағдайда ауру малды сату немесе апатқа ұшыраған кемеге тиелген жүкті сату мысалдары пайдаланылады. Тіпті егер сатып алушы шарт мәнінің жағдайы туралы хабардар болса да, мұндай шарт жарамсыз деп танылады, өйткені оның сатып алу-сатудан өзге мақсатты ұстанатыны айқын.

Гарарға тыйым салу негіздемесі - шарттың мейлінше хабардар тарабы біржақты басымдықтар алғаны анық болғандықтан, оны исламда әділеттілік қағидатына сәйкеспейді деп тану болады. Коммерциялық операцияларда немесе оны ресімдеуші шартта гарардың болуы бір тараптың екінші тараптың есебінен баюына мүмкіндік жасайды.

Қазіргі қаржы транзакцияларда сақтандыру және қаржы туынды құралдарында (деривативтер) гарардың немесе белгісіздіктің жоғары дәрежесі бар.

Сақтандыру келісім-шарты бойынша, клиент сақтандыру компаниясына тұрақты жарна төлейді және сақтандырылған мүлік жоғалған немесе зиян келтірілген жағдайда өтемақы алады. Жарнаны тұрақты төлей отырып, ол сақтандыру компаниясынан ешқашан және ешқандай ақша алмауы мүмкін. Және керісінше, ол тек бір ғана жарна төлеп көп ақша сомасын алуы мүмкін.

Әрине, тәуекелдер адам өмірінде кездесіп тұрады, оларды өмірімізден шығарып тастай алмаймыз. Бұл ретте ислам тәуекелге немесе өздігінен белгісіздікке тыйым салмайды, сатуға немесе тәуекелді айырбастауға немесе тәуекелді сатып алу-сату шартын пайдалана отырып басқа тұлғаға беруге тыйым салады.

Тәуекелді берудің тетіктері қатысатын дәстүрлі сақтандыруға балама ретінде мұсылмандық делінетін сақтандыру немесе такафул қызмет етеді, онда қатысушылар арасында өзара көмек мақсатында тәуекелді бөлу қағидаты пайдаланылады. Өзара көмек тұжырымдамасына сәйкес дінге сенушілер, егер олардың бірінің басына қайғы-қасірет түсе қалса, бір-біріне көмектесулері тиіс.

Әрбір қатысушының төлеген жарнасы немесе олардың бір бөлігі сый немесе өз еркімен жәрдем жасау ретінде қарастырылады және өзара көмек түрінде арнайы қорға беріледі, одан сақтандыру жағдайы басталғанда сақтанушыларға өтемақы беріледі. Қатысушының қордан зиян сомасын жабуға қажетті төлем алуынан басқа сақтандыру жағдайының басталуына қарамастан – жарнаның басқа бөлігінен тұрақты табыс алуына болады.

Такафул тұжырымдамасы қарама-қайшы келіп қана қоймайды, сондай-ақ этикалық экономикалық мінез-құлық туралы түрлі конфессиялар өкілдерінің түсініктеріне де сәйкес келеді. Әлемде көптеген исламдық сақтандыру компаниялары клиенттерінің мұсылман еместігі кездейсоқ емес.

Деривативтерге қатысты айтар болсақ, келісім-шарт жасау кезінде сату объектісінің жоқтығына қарай форвардтарда және фьючерстерде белгісіздіктің жоғары деңгейі бар.

Исламның экономикалық қызмет саласында басқа да шектеулер бар. Мысалы, майсир (құмар ойын) - жағдайдың кездейсоқ қалыптасуынан пайда болған табыс алу. Бұдан басқа, исламдық қаржыландыруда өндіріспен және шарифатта тыйым салынған есірткі және алкоголь өнімдері, шошқа еті, порнографиялық өнімдер сияқтыларды сатумен байланысты іскерлік белсенділік түрлеріне тыйым салынады. Ислам моралімен үзілді-кесілді сыйыспайтын қызмет түрлері бар, олар: ойын бизнесі, лотереялар, монополия орнату, сондай-ақ біртекті тауарларға бағаны көтеру мақсатында сатушылардың сөз байласулары. Табиғат ресурстарын тиімсіз пайдалануға немесе оларды қалпына келтіруге кедергі жасауға тыйым салынады.

Исламдық қаржыландырудың көптеген талаптары Еуропаның елдеріне таралған, инвесторлардың өздеріне тән қозғалыстарына –этикалық инвестициялау қағидаттарына жақын. Инвесторлар өз активтерін қаржылық пайданы, сондай-ақ қоғам үшін игілікті іске

ұмтылуды көздей отырып қаржы құралдарына салады. Егер адам моралдық қағидаттарға сүйене отырып, қоғамдық орындарда, көшеде әлсіз алкогольді сусындар ішпесе, театрда темекі тартпаса және әдепке жатпайтын басқа іс-әрекеттер жасамаса, онда өзінің әдептілік этикасын қаржы қызметінде неге көрсетпеске? Этика жұмыста, демалыста, тұрмыста қаншалықты қажет болса, қаржы нарықтарында да соншалықты қажет. Әдетте, практикада, этикалық инвестициялау ликер-арақ, темекі бизнесімен айналысатын, сондай-ақ құмар ойындары және қару-жарақ өндірісі саласында жұмыс істейтін әдепсіз компанияларға салым салуды шеттетуден көрінеді. Бұл компаниялардың орнына әдепті инвесторлар тұтынушылар құқықтарын және қоршаған ортаны қорғауды, саяси әдептілікті және рухани сауаттылықты көтермелейтін және алға бастыратын компанияларды қолдайды.

Исламдық қаржыландыру қағидаттары жалпыға бірдей моральдық-әдеп нормаларымен үндесетіндіктен, ислам қаржысы жыл сайын барынша танымал болуда және мұсылманның да, мұсылман еместің де назарын аударуда. Исламдық экономикалық қағидаттар қазіргі уақытта әзірлену процесінде, бірақ әрмен қарай дамытудың және түрлі елдердің нарықтарына дәстүрлі қаржыға қосымша ретінде енгізудің тамаша перспективалары бар.

Ислам қаржыландыру әдістерін Қазақстан қаржы жүйесіне енгізудің алғышарттары

Бижігіт А.Г., PhD бағдарламасының докторанты Т. Рысқұлов атындағы ҚазЭУ

Ислам қаржы жүйесі діни санаға және ілімге тығыз байланысты. Батыс бизнесінде дін, заң және адамгершілік қағидаттары тек аздап қана тоғысады. Ал ислам қаржы жүйесінде бұл ұғымдар бір-бірімен тығыз байланысқан. Ең аз дегенде, ислам дінін түбегейлі білмейінше, ислам қаржы жүйесі деген ұғым, ары кеткенде, белгілі бір еске қалдыру фактілерінің мәнсіз жиынтығы болып шығуы мүмкін.¹

Ислам экономикасы² Құран мен суннеге (Сайф әд-дин Тадж әд-дин)³ негізделген экономикалық саясат ретінде; адамдардың экономикалық проблемаларын ислам құндылықтарының белгілері арқылы зерделейтін қоғамдық ғылым ретінде (М.А.Маннан)⁴; мұсылман ойшылдарының сол уақыттағы экономикалық талаптарға жауабы ретінде (М.Н. Сиддики)⁵; мұсылманның әдеттегі мұсылман қоғамындағы іс-қимылының үлгісі ретінде (С.Н.Х. Накви)⁶; мұсылманның рақатқа қол жеткізу мақсатында сенімгерлік меншікті (Аллаһтың) білдіретін ресурстарды басқару іс-қимылдары туралы ілім ретінде (М. Ариф)⁷; материалдық ресурстарға ие болу және басқару барысында туындауы мүмкін әділетсіздіктің алдын алу мақсатында шарифаттың тыйым салулары мен ұйғарымдарын білуі және қолдану ретінде (Хасан аз-Заман)⁸ және басқалары ретінде сипатталады.

Ислам қаржы жүйесінің негізін алғашқы қалаушылар қаржы істерінің этикалық және әділ әдістерін қолдаудың жалпы сенімін басшылыққа алды. Ислам қаржы жүйесі Шарифатқа сүйене отырып, өздерінің қағидаттарын Құран мен суннеден шығарады және пайыздар мен табыстың осындай нысандарына тыйым салады, бұл ислам қаржы жүйесінде капитал ештеңе де тұрмайды дегенді білдірмейді. Ислам капиталды өндіріс факторы ретінде қарайды, бірақ өндірістен пайыз нысанында алынатын табыстың алдын ала немесе алдын ала анықталған қажеттілігін тудыратын факторға жол бермейді.

Исламдық қаржыландырудың басты қағидаттары ақшаны қоғам игілігі үшін «тиімді» пайдалануға негізделген. Бұл бізді ақша шын мәнінде тұтыну мәні болып табылмайтын, небәрі уақыт ағымына, табыс алуға арналған пайыздарға байланысты құндылықтарды ғана көрсететін активтерге негізделген жүйеге алып келеді. Осының салдарынан, қаржыгерлер барлық белгіленген тетіктерге қатысты ашық, ал сәйкес келмеген жағдайда сөзсіз қатысу үлесі болуы тиіс негізгі мәмілелердің қатысушылары болып табылады. Алдын алуға болатын түсініксіздік, артық тәуекел немесе жүйелі алып-сатарлық та тыйым салынған болып табылады.⁹

Мәселен, төлем жасауға қабілетсіздік толқыны қаржы және банк жүйелерін зиянын тигізеді. Осы уақытқа дейін ислам қаржы жүйесі ғаламдық қаржы дағдарысына ұшырамағаны белгілі. Әлемдік қаржы нарықтарындағы осы соңғы оқиғаларға байланысты ислам банктерінің қызметін ұйымдастыру арқылы исламдық қаржыландыру құралдарын ендіру Қазақстан үшін өте маңызды және өзекті мәселе болып табылады, осы ендіру

¹ Abdulkader Thomas, Stella Cox and Bryan Kraty, Structuring Islamic Finance Transactions, P. XIII.

² Беккин Р.И., Исламская экономика. Краткий курс. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2008. – С. 9.

³ Seif el-Din. What is Islamic Economics?//Review of Islamic Economics. - 1994. – Vol., 3, No.2. – P. 97 – 100//цит. по: Monzer Kahr. Islamic Economics: Notes on Definition and Methodology//www.kahr.net – P. 8.

⁴ Mannan M.A. Islamic Economics: Theory and Practice. – Cambridge, 1986. – P.18// цит. по: Chapra M.U. What is Islamic Economics? – Jeddah, 2001. – P. 33.

⁵ Siddiqi M.N. History of Islamic Economics Thought//Ausaf Ahmad, Awan K.R. Lecturers on Islamic Economics. – Jeddah, 1992. – P. 69.

⁶ Naqvi S.N.H. Islam, Economics and Society. – London, 1994. – P. 13// цит. по: Chapra M.U. What is Islamic Economics? – Jeddah, 2001. – P. 34.

⁷ Monzer Kahr. Islamic Economics: Notes on Definition and Methodology//www.kahr.net – P. 8.

⁸ Hassanuzzaman S.M. Definition of Islamic Economics//Journal of Research in Islamic Economics. – 1984. – P. 52// цит по: Chapra M.U. What is Islamic Economics? – Jeddah, 2001. – P. 33.

⁹ Abdulkader Thomas, Stella Cox and Bryan Kraty, Structuring Islamic Finance Transactions, P. 2-3.

Қазақстан экономикасын қаржыландырудың неғұрлым қолайлы қаржылық орнықты балама нысандарын жасауға мүмкіндік жасайды.

Мәселен, Қазақстанда Қазақстан Республикасының қолданылып жүрген заңнамасына ислам банктерін ұйымдастыру мен қызметі және исламдық қаржыландыру ұйымдары мәселелері бойынша жұмыс тобы құрылды. Жұмыс тобының құрамына мемлекеттік органдардың өкілдері кіреді. Жұмыс тобының негізгі міндеттері ислам банктерінің жұмысы үшін қажетті заң жобаларын, заң аясындағы нормативтік құқықтық актілерді дайындау және әзірлеу болып табылады.

Осылайша, қазіргі уақытта, Қазақстан Республикасының аумағындағы ислам банктері қызметінің құқықтық негіздерін және ерекшеліктерін белгілеу мақсатында мемлекеттік органдар «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне ислам банктерін ұйымдастыру мен қызметі және исламдық қаржыландыру ұйымдарының мәселелері бойынша толықтырулар мен өзгерістер енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасын әзірлеп, дайындады, жоба қазіргі уақытта келісудің соңғы сатысында тұр. Осы заң жобасының басты реттеушісі Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігі болып табылады. Осы заң жобасын қабылдау Қазақстанда исламдық қаржыландыру құралдарын ендіру және дамыту үшін құқықтық база жасайды, сондай-ақ ислам банктерінің елдің қаржы нарықтарына кіруіне кедергі жасайтын шектеулерді жояды, ислам банктерінің қызметін мемлекеттік реттеумен қадағалау нысандарын және әдістерін, сондай-ақ ислам банктік операцияларының тізбесін және жүзеге асыру тәртібін белгілеуге мүмкіндік жасайды.

Бұл ретте, мемлекеттік органдардың, коммерциялық банктерінің және басқа да қаржы ұйымдарының Қазақстанда исламдық қаржыландыруды ендіру бойынша мүдделігі байқалып отырғанын атап өткім келеді.

Заң жобасын дайындау барысында Біріккен Араб Әмірліктерінен (БАӘ), Малайзиядан арнайы шақырылған сарапшылармен бірлесіп және Ислам даму банкінің көмегімен салық салу, ислам қаржы құралдарының бухгалтерлік есебі мәселелері бойынша ұсыныстар, сондай-ақ ислам банктерін ұйымдастыру мен қызметі және исламдық қаржыландыру ұйымдары мәселелері, ислам қаржы институттарын құқықтық қамтамасыз ету және басқа мәселелер әзірленді. Бұл ретте сарапшылар қосымша мүдделі болып отырған мәселелердің тізбесі дайындалды және Қазақстан Республикасының заңнамасына белгілі бір түзетулер енгізу қажеттілігін нақтылау мақсатында Малайзияға және Біріккен Араб Әмірліктеріне жіберілді. Қойылған барлық мәселелерді шешу ислам елдерінің Қазақстан Республикасының аумағындағы инвестициялық қызметке қатысу үдерістерін жеделдетуге мүмкіндік жасайды.

Қазақстанда ислам қаржы жүйесінің табысты және перспективалы дамуы үшін барлық алғышарттардың бар екенін атап өткен дұрыс. Осыған байланысты ислам банктік операцияларын жүзеге асыру құқығы берілетін лицензия негізінде Қазақстанда ислам банктерін құруды күтуге болады. Осылармен қатар дәстүрлі банктерге ислам банктік операцияларын жүзеге асыруға рұқсат етілмейді.

Нақты алғанда ислам банктері банк ісін басқа коммерциялық банктер сияқты жүргізеді, бірақ жалғыз айырмашылығы банк ісі Шариғаттың қағидаттарына сәйкес жүргізіледі.

Олар құрылған мақсаттарға сәйкес ислам банктері:

- мүше мемлекеттердің экономикалық және арнайы дамуға мүмкіндік жасау мақсаты бар даму банктері (ИДБ);
- басты мақсаты шариғатқа сәйкес банк қызметтерін көрсету есебінен пайда алу болып табылатын коммерциялық банктер;
- нақты міндеттерді шешу үшін құрылатын арнайы банктер (ауылшаруашылық, өнеркәсіптік, кооперативтік және басқа банктер) болып бөлінеді.

Ислам банкингін ендірудің халықаралық тәжірибесін қарастыра отырып, Малайзияның тәжірибесін атап өткен дұрыс, онда ислам қаржы жүйесі 1983 жылдан бастап дамуда. Сол кезде елде тұңғыш ислам банкі құрылды, оның қатар басқа қаржы

сегменттерінің дамуы жүзеге асырылды. Осы уақытта ислам банктері 1983 жылғы Ислам банкингі туралы заңды және 1989 жылғы Банктер және қаржы мекемелері туралы заңды басшылыққа алып отыр, сондай-ақ Малайзияда ислам қаржы жүйесімен қатар дәстүрлі қаржы жүйесі де қоса жұмыс істейді.

Малайзияда ислам банк ісін жүргізу дегеніміз мақсаты мен операцияларында Ислам дініне сәйкес келмейтін элементтер жоқ банк ісін білдіреді деген жалпы тұжырым бар.

Қазіргі уақытта Қазақстанда Қаржылық қадағалау агенттігі мен Ислам даму банкі Малайзия тәжірибесі негізінде теңгеге номинирленген ислам бағалы қағаздарын шығару мәселесін шешу үстінде. Осы мәселе шешілген кезде Қазақстан Малайзиядан кейін, ұлттық валютадағы ислам бағалы қағаздарын шығарған ел ретінде екінші орынға үміттенеді.

Жоғарыда жазылғандарды қорытындылай келе, Қазақстанда ислам банкингінің дамуы Қазақстан экономикасының нақты секторының жаңа даму болашағын ашады. Бұл ретте Қазақстанда ислам банктерін ұйымдастыру мен қызметі және исламдық қаржыландыру ұйымдары мәселесі бойынша заң қабылдау балама қаржыландыру нысандарының пайда болуына және Қазақстан банктері арасындағы бәсекелестікті дамытуға мүмкіндік жасайтын болады. Сонымен қатар, Қазақстан үшін ислам банктерінің мәртебесі және қызметі жекелеген арнайы аспектілерімен бірге дәстүрлі банктік заңнаманың нормаларымен реттелетін жағдай неғұрлым қолайлы жол болады.

Банк саласындағы мемлекеттік тіл аспектілері.

Салқұлова Г.К., аудармашы

«Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі» ММ Батыс Қазақстан филиалы

Банк, қаржы саласына мемлекеттік тілді ендірудің өз ерекшеліктері бар. Банк терминдерін аударуда бірізділіктің болмауы, жылдар бойы қалыптасып қалған қаржылық есеп-қисапты мемлекеттік тілге көшірудің күрделілігі аталған саладағы жұмысты қиындата түседі.

Алайда Ұлттық банк мемлекеттік тіл саясатынан тыс қалып отырған жоқ. ҚР Ұлттық банкі жүйесінің қызметкерлеріне мемлекеттік тілді оқыту, оны іс-қағаздарына енгізу, мемлекеттік тілдің қолданылу аясын кеңейту бағытында кешенді жұмыстар атқарылуда. Бұл жұмыс негізінен Тілдерді қолдану мен дамытудың 2001 – 2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына сәйкес жүргізілуде.

ҚР Ұлттық банкінің Батыс Қазақстан филиалында мемлекеттік тілді ендіру жүйелі түрде жүзеге асырылуда. Филиалымызда мемлекеттік тілді меңгеруге қажетті жағдайлардың бәрі жасалған. Компьютерлік техникамен жабдықталған қазақ тілі кабинеті жұмыс істейді. Әр маманның жұмыс компьютерінде қазақ тілін үйрету бағдарламалары, орысша-қазақша сөздіктер орнатылған.

Ұлттық банк филиалы тек өз жүйесінде ғана емес, сондай-ақ облысымыздағы жалпы банк саласында мемлекеттік тілдің енгізілуі бағытында да жұмыстар жүргізуде. Атап айтсақ, ҚРҰБ Батыс Қазақстан филиалының бастамасымен «Банк саласында мемлекеттік тілді қолдану мәселелері» атты дөңгелек үстел өткізілді. Оған облыстағы екінші деңгейдегі банктер филиалдарының басшылары, облыстық тіл басқармасының, ішкі саясат басқармасының, мемлекеттік тілді оқыту орталықтарының басшылары, прокуратура мен БАҚ-тар өкілдері қатысты.

Мұндай бас қосу қажеттілігінің туындауына көптеген жағдайлар әсер етті. Біріншіден, 2006 жылдың 1 қаңтарынан бастап облыстың мемлекеттік органдарында іс жүргізу мемлекеттік тілге көшірілді. Алайда соған қарамастан облыс аумағындағы екінші деңгейдегі банк филиалдары Ұлттық банк филиалымен және басқа мемлекеттік мекемелермен хат алмасуда негізінен ресми тілді қолданады. Бұл қолданыстағы заңнаманың тіл нормаларына қатысты талаптарын бұзу болып табылатыны баршаға белгілі. Екіншіден, күн сайын халыққа тікелей қызмет көрсететін банктерде бүгінгі күні мемлекеттік тілді қолдану қажеттілігінің өсе түсіп отырғаны да бұл мәселені талқылауға себеп болды.

Дөңгелек үстелді ашқан ҚРҰБ Батыс Қазақстан филиалының директоры Борис Избасаров кездесудің басты мақсаты еліміз тәуелсіздігінің басты нышандарының бірі болып табылатын мемлекеттік тіл төңірегінде әріптестер болып пікір алмасу, тәжірибе бөлісу, бұл бағыттағы проблемаларды бірлесіп талқылай отырып, оларды шешу жолдарын іздестіру болып табылатынын атап көрсетті.

- Бүгінгі бас қосуымыз сіздердің қызметіңізге қол сұғу немесе нұсқау беру мақсатында емес, пікірлесу, кеңесу тұрғысында өткізіліп отыр, - деді ол өз сөзін екінші деңгейдегі банк басшыларына бағыттап. - Бұл тек алғашқы қадам ғана, алдағы уақытта мұндай кездесулер дәстүрге айналады деп сенемін. Өйткені мұндай кездесулердің сізге де, бізге де берері көп.

БҚО Тілдерді дамыту басқармасының бастығы Махамбет Ихсанғали еліміздегі тіл саясаты, облыстағы тілдік ахуал, тілді дамыту бағытында Үкімет алып жатқан шаралар туралы айта келіп, банк саласына тілді енгізудің нақты тетіктерін қолдану жөнінде бірқатар кеңестер берді.

Батыс Қазақстан облысында екінші деңгейдегі банктердің 17 филиалы жұмыс істейді. Олардың барлығы дерлік алуан түрлі банктік қызмет түрлерін көрсетіп, халықпен тығыз

қарым-қатынаста жұмыс істейді. Сондықтан да олардың күнделікті жұмыс барысында тіл мәселелері туындап жатады. Дөңгелек үстелге қатысқан ЕДБ басшылары да осы мәселе жайындағы өз пікірлерін ортаға салды. Мәселен, «Нұрбанк» АҚ филиалының директоры Юрий Деркач өз филиалында клиенттерге қызмет көрсетуде мемлекеттік тілді қолдану жайын айта келіп, мұндай кездесулердің шын мәнінде пайдалы екенін және алдағы уақытта жиі кездесіп тұру қажеттігін ұсынды. Ал «АльянсБанк» АҚ Орал қаласындағы филиалының директоры Қанат Ғумаров пен «Каспийский Банк» АҚ Орал филиалының директоры Дмитрий Костюченко мемлекеттік тілді банк саласына ендіру бүгінгі күн қажеттігіне айналып отырғанын, сондықтан да бұл мәселені шешуді ертеңгі күнге қалдыруға болмайтынын атап өтті. Олар сондай-ақ өз филиалдарында қызметкерлерді мемлекеттік тілді оқыту жайына тоқталды. Бұл тақырыпты одан әрі БҚО әкімдігі жанындағы «Ағартушы» мемлекеттік тілді оқыту орталығының директоры, облыстық «Қазақ тілі» қоғамының төрағасы Болат Жексенғалиев өрбітті.

- Банк қызметкерлерін оқытудың өз ерекшеліктері бар, - деді ол. – Біздің орталықтың оқытушылары банк саласы мамандарына қазақ тілін үйретуде біршама тәжірибе жинақтаған. Биыл орталығымыз банк терминдерін қолданып оқытуға арналған мультимедиялық оқу бағдарламасын алды. Сондықтан да бүгінгі мүмкіндікті пайдаланып банк филиалдарының басшыларын бірлесіп жұмыс істеуге шақырамын.

Айта кететін бір жай, Ұлттық Банктің Батыс Қазақстан филиалы соңғы үш жыл қатарынан «Ағартушы» мемлекеттік тілді оқыту орталығының қызметтерін пайдаланып келеді. Филиал мамандары мемлекеттік білім стандарттарына сәйкес үш сатылы оқыту бағдарламасы бойынша іскери-кәсіби қазақ тілін үйренуде. Нәтижелері жаман емес. Тек 2008 жылы ғана филиалдың алты маманы қазақ тілі курстарын толық аяқтап, сертификат алды. Енді олар алған білімдерін күнделікті жұмыста қолданып, өз бетімен мемлекеттік тілде құжат дайындай алатын болады.

Дөңгелек үстелге қатысушылар сондай-ақ мемлекеттік тілде іс жүргізудегі аударманың рөлі, аудармашы кадрларының сапасы, ұлттық мерекелерді өткізудің ұжымды топтастырудағы маңызы төңірегінде әңгіме өрбітіп, өз пікірлерін ортаға салды.

Кездесу соңында облыстық прокуратураның мемлекеттік органдар қызметінің заңдылығын қадағалау басқармасының прокуроры Нұрлан Сейітқалиев қатысушыларға Қазақстан Республикасындағы Тіл туралы заңды бұзған жағдайда қолданылатын жауапкершілік шаралары туралы айтып берді.

Талқыланған мәселелер бойынша ұсынымдар қабылданды.

ЕДБ филиалдарының басшылары мұндай пайдалы да қажетті мәселелерді талқылауға өздерінің әрқашан да әзір екендіктерін білдірді.

АТ-технологиялар бойынша конференцияларға және семинарларға қатысу

*Ермагамбетова А.Б., ҚР Ұлттық Банкі Ақпарат технологиясы департаментінің
ИААЖ жобалау басқармасының бастығы*

2008 жылғы қазанда Ақпарат технологиясы департаментінің қызметкерлері «Орталық банктің ақпарат технологиялары бөлімшесінің ақпарат жүйелерін ендіру және пайдалану жөніндегі саясаты» тақырыбы бойынша халықаралық семинарға қатысты.

Ресей Орталық Банкінің шақыртуы бойынша Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Ақпарат технологиясы департаментінің қызметкерлері ЕурАзЭҚ-на қатысушы мемлекеттердің орталық (ұлттық) банктерінің Тула қаласында (Ресей Федерациясы) 2008 жылғы 21 - 24 қазан аралығында өткен халықаралық семинарында баяндама жасады. Семинарды Ресейдің Орталық Банкі ақпарат жүйелерін ендіру және пайдалану жөніндегі саясатты іске асыру, ЕурАзЭҚ-на қатысушы мемлекеттердің орталық (ұлттық) банктерінің мамандары арасында кәсіби байланыс орнату және оны дамыту саласында тәжірибе алмасу және тиімді қызмет үшін қажетті кәсіби білімді жетілдіру мақсатында ұйымдастырған.

Семинар Ресей Федерациясының Орталық Банкі 1996 жылы құрған Ресей Банкінің Аймақаралық оқу орталығы базасында өтті. Оқу орталығының міндетіне Ресей Банкінің қызметкерлері үшін семинарлар, курстар, әдістемелік және ғылыми-тәжірибелік конференциялар, «дөңгелек үстелдер» ұйымдастыру және өткізу, ЕурАзЭҚ-на және ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің орталық банктерінің өкілдері үшін халықаралық семинарлар өткізу, ЕурАзЭҚ-на және ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің орталық банктерінің алдыңғы қатарлы отандық және шетелдік тәжірибені зерделеу, жинақтап қорыту және тарату бойынша жұмыстарды жүзеге асыру кіреді.

Оқу орталығында оқу үшін қазіргі заманғы техникалық құралдармен жаратқандырылған арнайы жабдықталған үй-жайлар бар. Мұнда стационарлық микрофон базасымен, LCD мониторларымен, бейнекамералармен, ілеспе аударма аппаратурасымен, мультимедиялық проекторлармен, алып жүретін және ілгекті радиомикрофондармен, плазмалық панельдермен жабдықталған 178 қатысушыға арналған конференц-зал, 40 қатысушыға арналған кіші конференц-зал, 50 қатысушыға арналған мәжіліс залы, 20 жұмыс орнына арналған компьютер класы, аз топтағы жұмысқа арналған 12 жұмыс орны үшін аудитория бар. Оқу орталығында пайдаланушылардың қызметіне анықтамалық-ақпараттық қор бар: қажетті әдебиет, аудиовизуалды материалдар, электрондық тасымалдауыштардағы басылымдар, өткізілген оқу іс-шаралары жазылған бейнетекор, Ресей Банкінің корпоративтік порталына, анықтамалық құқықтық жүйелерге, Интернетке және басқаға кіру.

Семинар Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің, Тәжікстан Ұлттық Банкінің, Ресей Федерациясы Орталық Банкінің, Армения Орталық Банкінің, Беларусь Республикасы Ұлттық Банкінің, Өзбекстан Республикасы Орталық Банкінің, Қырғыз Республикасы Ұлттық Банкінің және Украина Ұлттық Банкінің өкілдерінің қатысуымен дөңгелек үстел сипатында өтті. Семинар бағдарламасында мына тақырыптар бойынша орталық (ұлттық) банктер өкілдерінің сөз сөйлеуі жоспарланған:

- Орталық банктердің автоматтандырылған ақпарат жүйелері;
- Автоматтандырылған жүйелерде интернет-технологиясын қолдану;
- Автоматтандыру принциптерін дамыту мен қолданудың болашағы;
- Бағдарламалық өнімдердің жұмыс істеуін қолдау;
- Банкте орнатылған түрлі бағдарламалық өнімдердің интеграциясын іске асыру.

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің қызметкерлері «Орталық банктің автоматтандырылған ақпарат жүйелері» және «Бағдарламалық өнімдердің жұмыс істеуін қолдау» тақырыптары бойынша 4 баяндама жасады, баяндамаларды семинарға қатысушылар аса қызығушылықпен қабылдады.

Семинарға қатысушылар Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінде жобаларды басқару бойынша жұмыстардың жақсы ұйымдастырылғандығын, көптеген рәсімдердің және регламенттердің құжаттандырылғандығын, Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің ақпарат технологиясы бөлімшесіне сапа менеджмент жүйесінің (СМЖ) ендірілгендігін, АТ-бөлімшесіндегі қызметкерлердің кету ағынының болмауын және кадрлардың тұрақтылығын атап өтті. Орталық банктер Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің «Деректер қоймасы», «Экспорттық-импорттық валюталық бақылау нәтижелерін жинау және талдау» ААШЖ, SMS-сервер, Help қызметін автоматтандыру сияқты автоматтандырылған жүйелеріне аса қызығушылық танытты.

Семинарға қатысу Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің жұмысында Ресей Орталық Банкінің оқу орталығын құру, банктің корпоративтік порталын ендіру және белсенді пайдалану, корпоративтік тренинг бағдарламалары жүйесін ендіру бойынша тәжірибесін, сондай-ақ Украина Ұлттық Банкінің Деректер қоймасын құру және дамыту тәжірибесін зерделеу және ықтимал пайдалану қажеттілігін көрсетті.

Семинар аяқталғаннан кейін қатысушыларға ЕурАзЭҚ-на қатысушы мемлекеттердің орталық (ұлттық) банктерінің басшылары Кеңесінің ЕурАзЭҚ-на қатысушы мемлекеттердің орталық (ұлттық) банктерінің қызметкерлерін кәсіби оқыту бағдарламасы бойынша семинарда «Орталық банктің ақпарат технологиялары бөлімшесінің ақпарат жүйесін ендіру және пайдалану жөніндегі саясаты» тақырыбы бойынша оқудан табысты өткендігі туралы сертификаттары тапсырылды.